TIDSSKRIFT

FOR

Teologi og Kirke

REDIGERT AV

D. A. FRØVIG · OLAF MOE · ANDR. SEIERSTAD
Dr. theol. Dr. theol. Dr. theol.

UNDER MEDVIRKNING AV

O. HALLESBY, CHR. IHLEN, OLUF KOLSRUD, KARL VOLD,
J. SMEMO, G. SKAGESTAD, ALFRED TH. JØRGENSEN
(København), V. SÖDERGREN (Göteborg), S. LODIN
(Strängnäs), TH. GUNNARSON, IVAR WELLE,
R. SLAATTELID, HERMANN NORENDAL,
REIDAR HAUGE, IVAR P. SEIERSTAD,
LEIV AALEN, O. G. MYKLEBUST,
SVERRE AALEN og flere

INNHOLD

H. N. HAUGE OG KVEKARANE. Av dosent dr. Andr. Seierstad. Side 145.
BIBELOVERSETTELSER. Av professor dr. Olaf Moe. Side 160.
HUSFÖRHÖR. Av lic. theol. Viktor Södergren. Side 168.
SALMETONE OG MENIGHETSSONG. Av pastor Asbjørn Hernes. Side 174.
EN NY NORSK KOMMENTAR TIL JAKOBS BREV. Av professor dr. D. A. Frøvig. Side 188.
CLAUS L. CLAUSEN. Av professor dr. Olaf Moe. Side 192.

4. hefte *1943* *14. årgang*

Oslo. I kommisjon hos Lutherstiftelsens Bokhandel

TIDSSKRIFT
FOR
Teologi og Kirke

bringer avhandlinger om aktuelle spørsmål innen den teoretiske og praktiske teologi og står åpent for teologisk drøftelse på positiv kristelig grunn. Det vil også gi kirkelige oversikter fra de forskjellige nordiske land og legger vinn på å orientere i den nyeste norske og utenlandske teologi.

Tidsskriftet utkommer med 4 hefter årlig og koster kr. 10.00 pr. år. Abonnement kan tegnes på alle postkontorer i Norge, Danmark, Sverige og Finnland samt i ekspedisjonen, Lutherstiftelsens forlag, Akersgt. 47, Oslo.

Virk for tidsskriftets ulbredelse!

Husk å betale kontingent!

H. N. HAUGE OG KVEKARANE

Av Andr. Seierstad.

Professor dr. *Henry J. Cadbury* ved Harvard universitet, offentleggjorde i 1926 ei utgreiding under titelen: «H. N. Hauge: Contemporary English Appreciations»,[1]) der han kastar ljos over Hauges høve til kvekarane ut frå engelske kjelder. Han gjer bruk av eit lite anonymt skrift som kom ut i London 1814 om dei «heilage» i Noreg og om dei nyvunne kvekarar mellom norske krigsfangar i England.[2]) Forfattaren er truleg kvekaren Frederick Smith. Dette skriftet var heller ikkje ukjent i Noreg tidlegare,[3]) men fyrst Cadbury har resensert større delar av det.

Det var under studiet av den eldste norske utvandring til Amerika og den rolle dei norske kvekarane spelar i denne utvandringssoga, at professor Cadbury kom til å læra seg norsk og interessera seg for Hauge-rørsla.[4]) — Vidare har Cadbury gjort bruk av George Richardsons kjende framstilling av den eldste norske kvekarhistorie,[5]), av Stephan Grellets, William Allens og Thomas Shillitoes journalar og reiseskildringar, osb. Også desse kjeldene har vore kjende og nytta her heime tidlegare, men det er Cadburys fortenest å gjeva ut dei spreidde opplysningar i samla framstilling.

Det er det *engelske* materialet til spursmålet om Hauge og kvekarane Cadbury har lagt fram. «Corresponding references to Quakerism in early Haugean writings» vonar han må bli fram-

1) Teologisk Tidsskrift utgitt av den Norsk Lutherske Kirke i Amerika, red. av pastor R. Malmin IX, 1926, s. 161—173. — 2) An account of a Religious Society in Norway, called Saints: with a few Letters written by some of them. Also, some interesting Particulars relating to Several Prisoners on Board a Danish Ship, who were convinced of the Principles of Friends, from the year 1812 to 1814. London 1814. — 3) Jfr. Andr. Seierstad, Kyrkjelegt reformarbeid, Bergen 1923, s. 219 f., 232. Oluf Kolsrud i Norvegia Sacra årg. 1923, s. 132 f. — 4) Henry J. Cadbury, The Norwegian Quakers of 1825, Harvard theological Review XVIII, 1925, s. 293—319. Oppattprenta med tillegg i Studies and Records, Publications of the Norwegian-American Historical Association I, 1926, s. 60—94. — 5) George Richardson, The Rise and Progress of the Society of Friends in Norway. London 1849.

dregne på norsk side.[6]) Og han sluttar utgreidinga si med desse ord: «For Hauge's direct judgment on Quakerism we must hope, as I already said, for light from Norwegian sources.»[7])

I røynda er det i norske kjelder relativt lite å finna om Hauges høve til kvekarsamfunnet. Annleis er det med herrnhutismen; hans stode til den er noko av det som sermerker hans ferd, hans forkynning og polemikk frå fyrste stund han står fram. Fyrst i 1814, etter Hauges vandretid, vert kvekarsamfunnet eit aktuelt problem her i landet, og fyrst då kan ein venta finna utslag av Hauges reaksjon på den kanten.

Ved å gjennomgå ei gamal haugiansk brevbok som i si tid har høyrt heime på haugianargarden Herstad i Hoff i Vestfold, har eg funne avskrifter av fire Hauge-brev som kastar ljos over Hauges stode til kvekarsamfunnet i dei åra det slo rot i norsk jord. Breva vert her attergjevne i den rettskrivningsbunad som dei gamle avskriftene har, berre at eg har jamna på den tilfellelege bruk av store og små fyrebokstavar og av skiljeteikn. Dei tri fyrste breva er datert: 26. oktober 1814, 4. november 1814 og 6. februar 1815. Det fjorde brevet er udatert, men må etter innhaldet vera skrive våren eller sumaren 1815, då det på den eine sida kvitterar for eit brev skrive 28. april og på den andre sida nyttar ordelaget «da de kom i Høst»,[8]) og dermed siktar til krigsfangar som kom heim frå England til Christiania i oktober 1814.

I.

Bachegaard pr. Christiania d. 26. October 1814.

Enoch[9]) Jacobsen m. f. i Engeland.

Ieg kan ikke udsige den Glæde i mit Hierte som ieg vederfoer 24. Dato i 10. Maaned 1814, da 12 af de Brødre kom til mig der fra og ieg i disse 2: Dage har i Christiania omgaaes med dem og de øvrige af disse Herrens Børn som har erkiendt Gud vor Faders Aands Lyst i sit inderste Hierte. Dette Liv i Gud eller den indvortes Naadevirkning dem har annammet, er usigelig stor. Den Ild som Iesus lofte at kaste paa Iorden er kommen og ønsker var tændt, erfoer ieg i mit Hierte kommer herved til at brænde, og ieg troer at det vil tilskynde mig, at vende mit Sind mere fra alle udvortes Ting og vente paa Herrens Naade, at han kan virke til Fuldkommenhed i min Siel, dette gode han har begyndt der.

6) Cadbury, H. N. Hauge: Contemporary English Appreciations, l. c., s. 161. — 7) l. c., s. 173. — 8) Jfr. nedanfor note 32 b. — 9) Manuskr. har *Erech*, men det er ein lett forståeleg avskrivarfeil for Enoch. Enoch Jacobsen (f. ca. 1790, d. 17. okt. 1830), tømmermannsson frå Stavanger, var i engelsk krigsfangeskap 1808—1814, kom ikkje heim 1814 med dei andre fangane, men kom snart etter til Noreg, truleg 1815, og slo seg ned i Christiania 1816. Jfr. note 34 og 35 nedanfor.

Ieg vil overlade mig i Herrens Velbehag, og ieg troer at blive eenige med de Brødre der, da, efter ald min Overbeviisning, mig synes vi er kaldet af *en* Aand, og om det er noget af det Udvortes, og de fattede Meeninger der er ikke lige, saa skal saadant fra min Side ikke slukke Kierligheden, og vi skal overlægge med hverandre til beste Prøvelse, hvad Guds velbehagelige Villie er. Ieg har læst eendeel af de Brødres Skrivelser, og noget i Eders Bøger som ieg erkiender for godt og takker Herren for alt. Nu er der Leilighed, som haabes, at faae Brev til dig og de flere der. Ieg beder en Broder i Herren T. Bache,[10]) Kiøbmand i Drammen, at han skal sænde Eder mit første Skrift, kaldet Betragtning over Verdens Daarlighed, ligesom et Skrift kaldet Aandelig Løbebane, og 1 do. kaldet Reise-Beskrivelse; der af kan Brødrene noget bedre lære at kiende endeel af min Ufuldkommenhed, og ulært som en Bonde, samt dette som ieg har fattet af Guds Lys og hans Naades Beviser, og hvad mig har mødt af Forfølgelser. Den siste Arrest er ieg ikke anderledes frie for end Øvrigheden har erkiendt ieg er nyttig for Landet. Ieg har nu paa denne Bondegaard anlagt Meelmølle; saa er og de fleste af Præstestanden venskabelige mod mig. 2 Præster og 2 Provster var hos mig i Besøg siste Søndag, og 4 af vore Brødre[11]) er paa Stor-Tinget og Medlæmmer til at give Riget Grundlov. Dette beretter ieg for du kan fatte om Brødrenes udvortes Tiltroe af de som ikke erkiender vor Aand. Min Sag har gaaet i 10 aar, og mener bliver endt dette aar. Kunde du faae skrevet mig til io før io hellere, da meget vel. Skriv Udskriften til T. Bache, saa faaer ieg det sikkert. Min Kierlighed og hilsen tilsændes herved. *H. N. Hauge.*

II.

Min kiere gamle troe Broder og Medarbeider Ole Bache[12]) m. f. der Vester.

Det er mig en sand Glæde at tænke paa den Reedelighed og Uegennyttighed hvis Karakter du har efterladt dig og i Christiania nu; men hvad større Glæder er det at komme ihu vor første Kiærlighed, den Troe og Ild som bandt vore Hierter sammen i Herrens Navn, og dræv os fra hverandre til at kundgiøre hans Salighed hisset. Af vort Hiertes Eenfoldighed, og nøyagtig at følge Guds Bud var vort Hierte opfyldt med Iver; dog vanvittig at vi iblandt fornægtet de uskyldige Ting; men denne Synd var tilgivelig, gid vi nu maatte vaage, gid den første Kierlighed maatte faae brænde i lys lue. Vi taltes lidt ved her om, og ieg saa det

10) Tollef Olsen Bache, 1770—1830. Jfr. A. Chr. Bang, Hans Nielsen Hauge, 3. utg., s. 490; H. G. Heggtveit, Den norske Kirke i det nittende Aarhundrede I, s. 178 ff., II, s. 359 ff. — 11) Ole Torgersen Svanøe og Torger Næss frå N. Bergenhus amt, Torbjørn Sandvig frå S. Bergenhus amt, og Nils Trulsen Brue frå Stavanger amt. Jfr. H. Koht, Norsk bondereising, Oslo 1926, s. 352. Heggtveit, l. c. II 809 reknar og at 4 av Hauges vener var med på omframtinget i 1814, men han nemner Svanøe, Næss, Bru og Ole Haagenstad. Når han tek med Haagenstad, har han bygt altfor mykje på ei utsegn i Pavels' Dagbogs-Optegnelser 1815—1816, Chr.a 1867, s. 47. Haagenstad var ikkje haugianar. — 12) Ole Olsen Bache (f. ca. 1775, d. 1840). Bror til T. O. Bache. Bonde og reisetalar. Budde på denne tid på Haugerud i Lier. (Heggtveit l. c. I 183 f.)

rørte dit Hierte. Sandeligen ieg var heller ikke ufølsom; kan ieg kun stadigere vise og forsigtigere gaae frem efter Herrens Villie, og at ieg var som fra alle Ting, da skulde hans Lys opfylde min Siel, saa ieg kunde fulkomnere vide hans Villie, og skille i fra hverandre det uskyldige og skyldige. 8 Dage siden kom en Aften 12 Brødre fra Fangeskibet som matrosset i Engeland. Ieg talte meget ved dem, og fulgte med til Byen hvor flere var, og vi holdt Opbyggelses Tale hos Erechsen.[13]) Alt hvad ieg forstaaer, saa var det den samme Aand som kaldte os; dog noget Forskiæl i det Udvortes, som de havde lært af de Brødre i Engeland, hvilke Verden kalder Quækkere. Ieg var meget oppbygget af dem, og eendeel var ret meget rørt af Herrens Aand. Det var nogle og 30 i Tallet opvakt.[14]) Den første Aarsag kom af en Broder fra Norge[15]) som var med dem i Fangeskibet, og de Brødre i Engeland har oversadt endeel Breve af mine,[16]) og eet af Anne Vistes,[17]) samt underrettet mange om os, som og er udbredt over Engeland og America. De agter os for de[t] nærmeste som Læmmer med dem, og ieg giør det samme med dem. Kierlig hilses du, og de andre Venner der, fra de Venner her og mig, deres hengivne Broder. Bachehau d. 4. Novbr. 1814. *H. N. Hauge.*

III.

Mine følet og elsket Brødre efter det Guds Kald (fotnote i brevboka: Det er: de Tilhængere af Quækkerne; men dog Norske, og opvagte først af en norsk Broder).

Ak,[18]) hvorledes skal vi takke Gud og fuldkomme hans Villie til Beviis for hans store Kierlighed af vor Gienkierlighed, han som ved sin levende Kraft har vagt os af Syndens Søvn og med sit velsignede Lys, der opliver, varmer og læger vort saarede Hierte, qvæger vor Afmagt, og dette salige Lys viser os Guds uudsigelige store Kierlighed, lærer os hvorledes vi

13) Hans Erichsen (f. 10. febr. 1757, d. 4. mai 1847), kjøpmann i Christiania, gift med H. N. Hauges syster, Karen. På den tid dette brevet vart skrive var han nok enno ikkje blitt kvekar. Når Heggtveit etter «meddelelser fra forskjellige samtidige» seier at han i krigsåra fór til sjøs, vart ført som krigsfange til England, og der vart påverka av kvekarar (l. c. I 197), så høver ikkje det med kjeldene elles. Han måtte då ha sloppe heim fleire år før dei andre krigsfangane og det er lite truleg. Det var forresten fyrst i slutten av krigstida at det vart større kontakt mellom dei engelske kvekarane og dei norske fangane. Det var nok fyrst då Hauge fekk verbroren til å ta den heimkomne kvekaren Bernt Rasmussen i si tenest og gjeva han hus hjå seg, at Eriksen etter hand vart kvekar. Richardsen s. 17 f. Seierstad, l. c. 221. — 14) «Det var nogle og 30 i Tallet opvakt.» I «Reiser og vigtigste Hændelser», 1816, s. 95, seier også Hauge at det var «omtrent 30 Matroser» som kom tilbake frå engelsk fangenskap som kvekarar. Frå kvekarlitteraturen kjenner vi ikke så mange *norske* prison-kvekarar. Stephen Grellet nemner i sin journal for 1814 19 norske og reknar dertil 11 danske, tilsaman 30. (Memoirs of the Life and Gospel Labours of Stephen Grellet, London 1862, I, 284. Dette gjeld rett nok berre eitt skip. Elias Tastad nemner seinare også at det var ca. 30 danske og norske kvekarar i slutten av prison-tida. (Richardson s. XI.) Det ligg då nærast å tru at også dei danske fangane er medrekna i Hauges tal. Kan hende var dei danske enno ikkje avlasta då den svenske fangetransport kom inn på Christiania hamn. — 15) Anders Andersen Reianes frå Rennesøy. Richardson s. IX og 8. An account s. 16 f. — 16) Jfr. An account s. 27—30 og s. 31—33. — 17) Jfr. An account s. 34—36. Anne Halvorsdotter Vister (1778—1858), Hauges sambygding. Fra ca. 1825 gift med Tollef Olsen Bache, Drammen. Heggtveit II 360 ff.) — 18) Avskrivaren i brevboka har skrive *At.*

kan være ham behagelige og indtager vort gandske Hierte med himmelsk Lyst, drager vort Sind fra Iorden som en Mangnet; o gid vi aldrig modstod det, gid vi gav Agt paa denne Morgenrøde som begynder at udstraale i vort Hierte og da skulde denne herligheds Soel komme til sin klare Middag.

Men Mørket strider her imod. Dette Mørke er vort Kiød og Blod, den kiødelige Sands der er Fiendskab imod Gud, de onde Menneskers Forførelse, og de onde Aander med sin Falskhed, som efter Pauli Ord kan forvandle sig til Lysens Engels Skikkelse, — at vi ikke skal blive bedragen, men rettelig prøve Aanderne efter Johannes' Ord, saa maa vi prøve deres kierlige, sagtmodige, ydmyge Virkning med kierlig Omsorg for alle, og bekræfte Sandheds Aand med det samme hengivne Bibels-Ord, især Kristi og Apostlernes Levnet og Lære, samt Erfaring paa Menneskets Væsen og Tilstand Tid efter anden. — Tak, min kiere B.[19]) Ole Frank,[20]) for din Skrivelse; saa glad ieg er i Eders Naades Beviis og gode Erfaring, at eet og det samme Lys har straalet i vort Hierte og at begge vores Forsætter er at tækkes den levende Gud; saa frygtsom er ieg at den arrige Fiende skulde faae Magt at virke Mistanke og Adskillelse, om endskiøndt naar vi søgte Saligheds Lys, dog ikke dette gandske kunde tabes, saa fik dog Verden Glæde der i, ia og vore Frugter og foreenet Styrke blev derved tabt. Du støder dig! paa det Ord Yderlighed:[21]) dette kalder ieg vore Klæder, adskillige udvortes Skikke og Meeninger; disse har endog Apostlene havt forskellige Meeninger om, eller de første Kristne, 1 Cort. 8 c.; Paulus siger: han var blandt Grækerne som en Græker, og blandt Jøderne som en Jøde. Angaaende Verdens Venskab da kan ingen sand Kristen have Hierte Vendskab med Verden, men naar vi skal søge efter Freed med alle Mennesker, dog mest Troens egne, saa skal vi søge at undgaae Fiendskab, ikke selv paadrage os den ved utidig Nidkierhed. Angaaende at gaae i Kirke, da seer vi Kristus gik i Templen, i Synagogerne, og dette var Iødisk Lære; nu synes mere, da det dog tales om Kristendom; dog de Lærer[e] der ingen sand Følelse eller guddomme[lig] Lys har, der finder ieg ingen Smag. Men gav Kristus Skat for de ikke skulde forarge sig, saa synes mere burde ikke forarge, og vist efter nærværende Lands Love, dersom I holder Samlinger medens Præsten er i Kirken saa kunde opvækkes et Had som naar det virket Liv i nogle, da var en salig Lidelse, men min Erfaring i Norge har virket modsadt. Ieg seer og Paulus omskar en Timoteus der tillige var døbt; dette var mere end ald vor Eftergivelse; vel kan de svare: at det g[i]orde han for han skulde prædike for Iøderne, men ieg svarer: her er mange ikke allene Iøder, men verre end Hedninger. Thi disse frygtet deres Guder, men nu er hos eendel hverken Frygt eller nogen Agt for Religionen. Foruden dette, saa naar ieg gik til Kirken da kom Venner til mig og der ingen Ven var, begyndte ieg

19) Broder. — 20) Ole Frank (d. 1822), ein av prison-kvekarane. Slo seg ned i Stavanger. Truleg frå Kro i Bokn eller Kro i Hjelmeland sidan han og bar namnet Ole Kro. Richardson s. 16. Seierstad l. c. 220, 230 og dei dokument som der er vist til. — 21) Jfr. «Yderligheder», H. N. Hauge, Reiser, Chr.a 1816 s. 94.

at tale ved Fremmede; det virket at mange blev opvagte som ellers aldrig havde søgt os, dette kalder ieg at være efter Kristi Ord snille som Slanger, Math. 10.

Tak, kiere B.[22]) Elias,[23]) den korte stund vi omgik skiøndte ieg du var nidkier. Det er godt at du er nidkier til det Gode, og din Frygt trøster mig, da den foreenes med min Frygt. Du taler om de som stoeler paa er paa Omvendelsens Vei; det er desverre alt for mange, og gid de betænkte at de skulde iage til Maalet, gid de følte med mig sin Svaghed; thi ofte ieg feiler, og langt fra Maalet; længe har jeg lidet Frugter bæret, gid nu vor Ild foreenet kunde opvarme hverandre og vi som Greene i Kristi Viintræe bar Frugt, Joh. 15 C. Tak, Lars Lars. Giellas[24]) for dine Ord og Ønsker, at Sielene fandt føde i det himmelske brød; da, skulle vi som Lemmer paa et Legeme fatte Adskillelse, da sørgeligt.

Jeg har skrevet min Meening om det Udvortes som eene er Forskellen imellem os oprigtige. Thi ieg vil sige Eder at ikke alle af Eders Medbekiendte har sandt Lys og vandrer der efter, saa heller ikke alle af de som kalder sig mine Venner eller gamle Bekiendte. Ieg beder Eder af mit følsomme Hierte at I ikke tager hæftig op forskrevne Meeninger, eller dømme dem med Hastighed. Ieg bekiender herved min Tvivl i slige udvortes Ting, og er ikke uden Frygt at ieg selv i sær erfarer andre skikker sig for meget efter Verden; ieg attraaer en høyere Reenhed, men ieg attraaer og at virke paa de som erkiender Sandheden, og dem beder ieg og Eder søge, saa erfarer I om hvad Virkning I og har; og paamind Eders fortroelige at vaage mod Kiødet, og ikke giøre noget uden Raad med Gud og Eder. Ieg har tænkt paa om Gud gav mig Hilsen og hans Villie var, at reise til Engeland til Sommeren. Det er ingen Ting efter de skrifter og Eders bekiendelse som ieg io med Glæde vilde antage, kun min tvivl, om det var Guds Villie at bruke saa anstødende Midler strax for Verden iblandt de haarde Nordmænd. Hils Engel Hansen, L. Monsen,[25]) søster Berte og Sara[26]) med alle andre Venner der og til B.[27]) N. Brue.[28]) Vi venter at høre hvem som kommer til Storthinget til Sommeren. Ieg har endeel Bryd af Sagen min endnu, har gaaet i

22) Broder. — 23) Elias Tastad (ca. 1788—1863). Kvekar frå krigsfangeskapet og leidar av kvekarsamfunnet i Stavanger til sin alderdom. Richardson, passim. — 24) Lars Larsen Geilane (1787—1845). Vunnen for kvekartrua under krigsfangenskapet. Slo seg ned i sin fødeby Stavanger, men utvandra til Amerika 1825 som førar for den fyrste samla utvandrarflokken. Det har vore sagt at han ikkje kom heim frå krigsfangeskapet i lag med dei andre frigjevne fangane, men at han vart verande eit år eller meir i tenest hjå Margaret Allen, mor til William Allen. (Theodore C. Blegen, Norwegian Migration to America Northfield, Minn. 1931, s. 28. Cadbury i Harvard theol. Review 1925, s. 302 o. fl.) Men etter dette Hauges brev kan han iallfall ikkje ha drunta lenge etter dei andre i England. Og etter E. Tastads framstilling synes han vera mellom dei som hausten 1814 kom frå England til Christiania, og med i den vesle flokken som dro derifrå til Stavanger. (Richardson s. 16.) Det er ikkje utruleg at han kan ha tent hjå Margaret Allen, sidan han kalla dotter si opp etter henne (Blegen l. c. 42). Men det kan ha vore i 1814, etter freden i Kiel, til hausten då fangane siglde heim. — 25) Lars Monsen (jfr. note 33 b), frå Lillesand, ein av dei som kom heim frå prisonen som kvekar. Richardson s. 8. I 1818 budde han i Drammen. Richardson s. 31. — 26) Kanhende Sara Larsen, syster til Lars Larsen Geilane. Cadbury i Harvard theol. Review 1925, s. 302. Blegen s. 42, 395. — 27) Broder. — 28) Nils Trulsen Brue. Jfr. ovanfor, note 11.

2 Dage og bliver vel mange til før ieg faaer betalt det i dømte, og Regenskab for mit Boe. NB. Ieg takker Eder alle for Eders hiertelige, oplivende Ord, og vel at I foreener Eder med disse velmeente Brødre der er giennemtrængt af samme salige Lys. I hilses fra os alle her; vi lever vel. Ieg er ofte svagelig i Legemet.

Bache d. 6. Febr. 1815. *H. N. Hauge.*

NB. Hilses fra den fortroelige Broder Bernt R. Brevig,[30]) han er troehiertig, føler for Sandhed, tænker at blive hos min Svoger,[31]) og i Dag er her, saa vi har fælles Opbyggelse.

IV.

Kiere Broder Ole E. Loge![32])

Tak for din velmeente Skrivelse af 28de i 4de Maaned. Ieg kan i Sandhed sige den fornyet min Kierlighed til dig. Det synes i samme at du tvivler om vi kan kalde hverandre Brødre og Venner. Det er ingen Tvivl paa, dersom vi lever efter Evangeliet, saa som Iesus, hans Apostle og de første virksommeste Troende lærde, og følget deres Lære selv. At det mangler mig paa Lys, Broder! men mere paa den levende Kierlighed, det erkiender ieg, og ikke som nogle siger sig at være fuldkommen og ufejlbar i sine Domme, endog naar de angriber andres helligste Ting som med Hiertets Følelse, Aand og Liv opbygger hinanden; dette kalder de at dyrke sin egen Villie, eller vel at være Mund og Læber Hyklere; men naar de i Vrede skiælder paa andres hellige Øvelser, saa paastaaer de at Guds Aand befaler det, eller at de er vis i sit, — er ikke saadant Intolleranse og Begyndelse til Forfølgelses Aand? Det glæder mig at du seer hvad ondt de udvortes Skikke foraarsage, med blodige Krige og mere; thi haaber ieg du virker paa dine Fortroelige med ald Kraft at fraraade saadant, og at den eene Broder ikke tillader sig at dømme en andens skiulte Ting, eller hans Aands Tilbedelse, enten denne udtrykker det i Ord eller en anden sidder taus; thi dem som dømmer og har dømt saadant, har meget forsyndet sig og sagt ondt om det Gode; eller verst at misbruge Aabenbaringer og traadse paa dem til at skiule sin Avind og forargede Hierte som ikke ville tage Deel i andres Naadegave. Du veed, kiere Broder, da de kom i Høst,[32b]) hvor opbygget ieg var; og hvad min Følelse var for Eder og for vor Foreening er Gud bekiendt. Ieg bad vi maatte iage efter at elske hverandre og nøye vogte os at ikke anstøde paa de udvortes Forskeller som vi fra Begyndelsen havde antaget; thi havde vi været kaldet paa *en* Tid i *et* Land, læst Bibelen og *een* For-

30) Bernt Rasmussen [Brevig], kvekar frå prisontida. Etter namnelista hjå Richardsen s. 8 får ein inntrykk av at mannen er frå handelsplassen, no byen, Brevik. Som farande mann kan dette lokalnamnet ha blitt hengande ved han. Sjølv skriv han seg berre «Berent Rasmussen». Jfr. Richardson s. 19. Han budde i Oslo den nærmaste tid etter fangeskapet. — 31) Kjøpmann Hans Erichsen. Jfr. ovanfor, note 13. — 32) Ole Edvardsen Loge, nemnd som medlem av den norske kvekarflokken i prisonen. Richardson 8. I eit brev til Frederick Smith 9. juni 1814 skildrar han si omvending. Richardson s. 11 f., jfr. s. 14. Han var vel anten frå Loge ved Flekkefjord eller Loge i Hægebostad, eller Löge i Time. — 32b) Nærverande brev må etter dette vera skrive før hausten 1815.

klaring der over, saa havde det ingen Tvivl hos mig været, vi havde og dyrket udvortes Gud paa *een* Maade, uden de falske, eller ureene havde stiftet een egen Afvej iblandt os, som er skeet fordum. Med dette Haab skiltes vi ad, men noget paa Vinteren saa kom det stødende eller bebrejdende Brev fra dem i Stavanger og andre steder, for vi ikke aflagde den Maade vi dyrket Gud paa. Endskiøndt vi kan nu bevise at vor Dyrkelse stæmte med Bibelen, men deres imod, saa de udvortes Sacramenter m. m., saa oversaae ieg dette og agtet som for eenfoldigt eller vankundig og indbilsk Nidkierhed; dog haabet deres Lys forbedres. Endeel af mine Bekiendte, mest de ubekræftede og vaklende, syntes godt om deres Lære, da nyt og høye Forestillinger virker paa Menneskens Hierter; andre var der imod. Disse sidste, endog mere Oplyste, advaret ieg fra ilfærdige Domme, og at de skulle fordrage hverandre, som et Brev til Ole Segle[33]) m. f. beviser; endelig har jeg faaet mange Beviser fra Martj Maaned af at Frugter viser Træets Art, og før der bliver Erkiendelse, Omvendelse og Forbedring, kan ieg ikke hykle og sige er eenige. Herren min Gud bevare mig fra Had; han give mig Kierlighed til end og at elske min Sieles Fiende og bede efter hans Villie for alle, at de maatte kiende sin Besøgelse, at hverken ieg eller nogen sand Troende maatte falde i aandelig Stolthed, Sikkerhed eller Bedrag af de mange falske Aander som er udgaaen i Verden, der end og kan forvandle sig til Lysens Engels Skikkelse. Naar nogen straffer eller paaminder mig for Synd, saa vil ieg elske dem, men naar nogen haaner det som er mig aller helligst for Gud, min Sieles Anrørelse, mit Liv, Lys og Saligheds Leeder, da kan ieg ikke kalde den Ven; Thi ieg veed at mit Forhold har været det modsadte. Ieg har høyt agtet og lade hver beholde sit; kun forestillet de[t] som streed imod Bibelens tydelige Bogstav, ieg tilbad Gud selv i mit Hierte i mit Lønkammer, men naar ieg finder Naade og faaer noget at tale til Opbyggelse, saa giør ieg det i en Samling, og det har heller ikke været uden Frugt. Nu, Broder! du veed selv ikke har stødt an mod det her Berørte, og altsaa var det ikke dig; men ieg svarer paa din Skrivelse saa du kan see hvad der hindrer, desverre, som nu er med enkelte af de som kom fra Engeland, den Aands Foreening ieg har elsket, — Lars Monsen[33b]) og dig mest, hin for sin Troskab og Fasthed efter sin Overbeviisning, endskiøndt han og har klaget for vi ikke strax forkaster det vi har. Og det er ikke så ledt for et fast Menneske der veed paa hvem han troer, og hvad Grundvold han har lagt; thi er noget bygt med Høe og Straae, saa lad det ved den Helligaands Ild opbrænde, men Grundvolden kan ieg blive ved at bygge paae, — gid det blev med det dyrebare Hiertes Reenhed, Fornægtelse, alle Lasters daglige Dødelse, efter som det stædse frister og er Strid indvortes og udvortes. Dette og Iesu moralske Lære tales for lidet om, synes ieg, maaske erkiendes mindre af nogle som trodser paa sit Lys. Ieg sagde har elsket og elsker dig, du har et milt, kierlig og fordrageligt Sind og

33) Ole Gundersen Seglem (1776—1826), haugianar frå Eigersund, no i Stavanger. Heggtveit 1, c. I 274, 230 f., 232. — 33b) Jfr. brev III ovanfor, note 25.

endeel Lærdomme der kan leede dit Lys til visere og fastere Skridt; thi bedes at du prøver alt og giver mig din Hiertens Meening tilkiende, hvad du synes; dog ieg tvivler ikke paa at du vil udrydde saadant Onde og troer heller ikke de i Engeland bifalder det; og at det er sandt som ovenfor staaer, kan bevidnes med mange; dog saadant burde ikke behøves uden for de som vil fragaae den. Dette er da Svar paa de første Grunde af dit Brev. Det andet at samle et Møde som du foreslaaer, da fornøyer det mig meget at du pønser paa alt som kunde bidrage til Eenighed, ieg er villig til at vedtage alt som følger, Bibelens og de første Kristnes Lære og Exempel; vil gierne bidra-[ge] til saadant et Møde, men først maatte fra deres side som kom fra Engeland undersøges om de fleste vilde give noget efter af deres udvortes Skikke, deres vedtagne Dyrkelses Maade, og om de kunde give efter i noget uden at støde de i Engeland; for det andet: om deres Stæmmer blev mindre i det vedtagne av os, at de da ubrødelig holdt det bestæmte /: dog dette lader sig ikke giøre, da Samvittigheds Sag er frie :/ Ieg troer dog at saadant Møde kunde virke det samme Gode som de første Kristnes Møde at læse i Ap. G. 15, men skulde det blive som de langt hen 4. Aar Hundrede Conciler, der endskiøndt blev afgiort ved Stæmmer dog blev striden verre siden end før, som vi og kan frygte for, over alt, saa ønsket ieg et Møde af mine Bekiendte, aller første Opvakte i Norge, for at kunde beraae om mangt og i sær søge det første Liv, Lys og Kraft, at det kunde komme til at virke paa os og paa de Vantroe, samt faae nogen Kirketugt, den ieg har tænkt paa og vel havt noget før, men er nu forfalden. Ieg fandt endeel Nytte i den Bog du sændte mig, oversadt af de Venner i Engeland; men den tog Enoch[34]) i fra mig, lofte at sætte den bedre over.[35]) Meget kierlig hilses du med alle andre der som elsker Gud af Hierte, fra deres Broder, der attraaer at denne Kierligheds Kilde maatte udstrømme til evigt Liv.

Hans N. Hauge.

Stilen i desse breva er Hauges. Men sjølve situasjonen har fått han til å nytta ei og anna typisk kvekarvending som det elles vilde ha falle han unaturleg å bruka. I staden for «10. October» skriv han «24. Dato i 10. Maaned» (Brev I). Jfr. «28de i 4. Maaned» (IV). Han grip og lett til ord som «Lys» og «Ild» i religiøs samanheng.[36])

34) Enoch Jacobsen. Jfr. note 9 ovanfor. Denne setning syner at Enoch, som etter brev I var i England etter at dei andre krigsfangane var heimkomne oktober 1814, no i 1815 er komen heim og har råka Hauge. Richardson (s. 22) seier heller ikkje at han fyrst kom heim til Noreg i 1816, men at han det året slo seg ned i Christiania for godt. — 35) Enoch Jacobsen hadde alt i prisontida omsett William Penns Rise and Progress of the People called Quakers, og sendt verket heim, truleg i manuskript. An account s. 23. — 36) Det er ein ting ved brev I som kan vekkja tvil om det er ekte: Mellom dei tri skrifter som Hauge i oktober 1814 sender til England, er også «Reise-Beskrivelse». Men boka «Beskrivelse over H. N. Hauges Reiser» kan ikkje vera ferdigskrivi før 16. juni 1816, då han (s. 69) omtalar ein kongeleg resolusjon av denne dato om frigjeving av hans konfiskerte bøker. Andre kjelder viser at boka kom ut hausten 1816. Religiøse Breve 1829: brev 22/11 1816. Pavels's Dagbogs-

Det er i det heile tydeleg at møtet med den vesle brennande kristenflokken som kom over Nordsjøen hausten 1814, har verka sterkt på han. Dei tolv mann frå den mangeårige, harde skipsarresten i britiske hamner som oppsøkjer Hauge på Bakkehaugen måndagen 24. oktober 1814, utløyser i fyrste omgang ei sterk kjensle av åndssamfunn, og vekkjer vonfulle aningar om eit broderskap som rekk alt til England og Amerika, — ein hjarteunion i verdsformat. Hauge går straks i veg med å lesa kvekarskrifter og innleida korrespondanse med Enoch Jacobsen i England, sender honom bøker av eige forfattarskap med sikte på orientering for dei engelske kvekarane (brev I). Ja, etter nyår 1815, då han var ein fri mann, tenkjer han personleg å fara til England så snart varmen kjem i veret, berre helsa rekk til (III).

Det er ikkje noko nytt at Hauge søkjer «Aands Forening» med andre krinsar av kristne, det hadde han stødt havt for auga. Men han hadde likevel alltid gått fram med ein viss skepsis og kritikk. Det er då påfallende at han no hovudstups fell kvekarane om halsen og gong etter gong gjev ord for åndeleg einskap med dei i alt hovudsakleg. Han kallar dei «disse Herrens Børn som har erkiendt Gud vor Faders Aands Lyst i sit inderste Hierte» (I).[37]) «Alt hvad ieg forstaaer saa var det den samme Aand som kaldte os, dog noget Forskiæl i det Udvortes» (II). «De agter os for de[t] nærmeste som Læmmer med dem, og ieg giør det samme med dem» (II).[38])

Hauge er soleis minst like sterkt interessera i brodersamlag med kvekarane som den engelske kvekaren Frederick Smith og hans norske kvekar-vener var i venesamfunn med haugianarane.

To ting kan hjelpa ein til å forstå dette faktum.

1. Både Hauge og dei norske kvekarane hadde gjennom eit utstått mangeårigt og ånds-tærande fangeskap pådrege seg ein skrikande hunger etter *åndssamfunn*, som lett skygde over alle teoretiske og djuptliggjande motsetningar.

Optegnelser 1815—16, Chr.a 1867, s. 650. Men brevet med sine mange konkrete detaljar verkar elles pålitande. Innhaldet vert til dels stadfest av dei etterfylgjande brev og av andre kjelder. Å retta *årstalet* i dateringa er umogleg. Boktitelen kan heller ikkje godt vera feillesing av ein annan titel, for etterpå står det at bøkene m. a. skal visa «hvad mig har mødt av Forfølgelser», og det kan berre «H. N. Hauges Reiser». Ein vert helst tvinga til å tru at det meste av denne Hauges memoar-bok (1. del) var ferdigskrivi alt hausten 1814. Prenting var ikkje å tenkja på så lenge bøkene til Hauge ikkje var frigjevne. Men eit eksemplar i avskrift kunde gå til England. Truleg er boka berre à jour-ført i 1816. Straks den kongelege resolusjon som avlyste konfiskasjonen kom, må manuskriptet ha gått til prenteverket.

37) «Eet og samme Lys har straalet i vore Hierter» skriv han (III). «Efter ald min Overbeviisning, mig synes vi er kaldet af *en* Aand, og om det er noget af det Udvortes og de fattede Meeninger der ikke er lige, saa skal saadant fra min Side ikke slukke Kierligheden» (I). — 38) I siste brevet er einskapen meir hypotetisk. «Det synes . . at du tvivler om vi kan kalde hverandre Brødre og Venner. *Det* er ingen Tvivl paa dersom vi leve efter Evangeliet» (IV).

2. Forbrødringsprosessen mellom haugianar og kvekarar var alt i full gang før dei sistnemnde kom hit til landet, dvs. før Hauge fekk kontakt med dei. Brev og dansk-norske kvekarbøker var sendt frå prison-skipet til framståande haugianar i Noreg; og Peder Schieveland i Arendal hadde svara og sendt med avskrifter av haugianske venebrev.[39])

Gjennom muntlege samtalar fekk Hauge greide på det som var passert der over, men det kom i noko einsidig form. Hauge fekk den forståing at ein haugianar var opphav til vekkinga på prison-skipet (brev II), og at rørsla ombord difor var haugiansk i si rot. Dei engelske vener hadde fagna denne norske skipsvekking og hadde gjort stort nummer av det dei frette om Haugerørsla i Noreg. Dei engelske vener godkjende soleis den norske rørsla, og rekna Hauge og hans flokkar på det nærmaste som medlemer av kvekar-samfunnet (brev II). Berre nokre utvertes skikkar hadde prison-brødrene lagt seg til under samværet med dei engelske (II). Difor kunde Hauge så lett på si side godtaka dei nykomne.

Det faktiske var at rørsla ombord ikkje hadde byrja med haugianaren Anders Andersen Reianes, men med Enoch Jacobsen, som synest ha vore ein kontemplativ mystikar.[40])

Alt i alt, Hauge meinte nok at den nye rørsla var meir haugiansk enn ho i røynda var, og at dei engelske kvekarane måtte vera lik dei sjølve, sidan dei kunde gå i lag med norske vekkingskristne.

Men liksom Hauge i fyrsten var noko desorientera med omsyn til kvekarane, så var det same tilfelle med dei engelske kvekarane når det gjeld Hauge. Dei haugianske brev som kom frå Schieveland, var heller ålmenreligiøse og gav ikkje mykje opplysningar. Det meste av kunnskapen fekk dei med å utfretta dei norske fangane. I skriftet «An account» er Hauge nærmast framstillt som ein ny George Fox, og hans vener som bortimot kvekarar.[41])

39) Alt dette frå Noreg vart omsett og prenta i England i den vesle boka «An account», saman med skildringar av Hauge, haugianismen og kvekarvekkinga millom norske og danske prison-fangar. Kan hende hadde prison-kvekarane det vesle skriftet med heim til Hauge; i det minste refererar Hauge (i brev II) at brev frå han sjølv og Anne Vister er omsett av kvekarar i England og at dei har fått orientering om Hauge-rørsla. — 40) Anders vart nok tilkalla og gav fyrebils hjelp, men den avgjerande hjelp fekk Enoch og hans medvekte i Meidels danske omsetjing av Barclays Apology og gjennom skriftleg og muntleg kontakt med engelske kvekarar (Enoch Jacobsens brev 21. des. 1812, Richardson s. 6. An account s. 16—22. Richardson IX—XI). Ein annan haugianar, Torbjørn Knudsen Svineli frå Tysvær, var i 1814 på eit anna fangeskip, kom fyrst på eit seint stadium i kontakt med dei nyvekte og lånte dei to av Hauges skrifter. (Ole Edvardsen Loges brev til Fr. Smith 9. juni 1814. Richardson s. 11.) Ingen av dei to kan ha gjort seg serleg gjeldande som haugianarar; dei gleid sjølve over til kvekartrua. — 41) «As he (d. e. Hauge) could not unite himself to any of the churches he was acquainted with, on account of the mixture in them, he endeavoured to establish a church similar to that of the first Christians» (s. 8). På same vis står venene hans stort set i opposisjon til den lutherske kyrkja og til staten: «though a few of them retain some of the ceremonies of the Lutheran Church, such

Når Frederick Smith hadde fått eit slikt bilete av Hauge-rørsla og attpå såg at to av haugianarane ombord utan vidare gleid over i kvekarlaget, og at ein heimeverande, Schieveland, søkjer koma i varig kontakt med dei, er det ikkje undrande at han syner stor interesse og kan hende ventar ein stor ekspansjon for sitt samfunn i det gamle grannelandet ved Nordsjøen.

Det *var* sjølvsagt ikkje lite åndeleg likskap mellom Hauges vener og dei engelske Friends. Her som der finn ein vekkingskristendom, ei sterk kjensle av Guds ånds verksemd i sjelene. Men det som for Hauge serleg gjorde kvekarsamfunnet meir sympatisk enn t. d. herrnhutismen, var nok dette at det etiske moment kom så pass sterkt fram. Syndekjensle, anger, ei realistisk omvending frå det vonde, broderhjelp og offervilje var dominerande drag både hjå kvekarar og haugianar. Det var lite tale om Kristi blod, soning, forsoning og tilrekna rettferd, men dess meir om å fyllast av Kristi kraft til å verka, tola og lida, vaka og beda. I evna til å vinna andre ser ein og skyldskapen. I det heile fanst det i båe læger eit entusiastisk kristenliv med sterke praktisk-realistiske og sosiale utslag.

Men ein nærare konfrontasjon måtte snart leggja i dagen store differensar, ja, prinsipielle motsetnader. Haugianarane levde og anda i den lutherske barnelærdoms syn på ordet og sakramenta og kyrkja. I kvekarsamfunnet var den personlege religiøsitet *mystikk*. «The still small voice»[42]) i Silent meetings hadde fyrerangen for det skrivne gudsord.

Med tida manifesterte denne grunnskilnad seg både for kvekarar og haugianar. Dei fire attergjevne breva gjev oss eit decrescendo i samspelet mellom dei to broderlag. Det siste brevet let oss skyna at det snart er slutt.

Om Hauge har tenkt seg at dei to samfunn kunde smelta heilt saman, er ikkje lett å seia. Det som helst stod for han, var vel ei entente cordiale. Den måtte kunna koma i stand anten differensane vart overvunne eller ikkje. Ulikskapen trur han ligg mest i det ytre og har sin grunn i ulikt vokster-miljø. «Havde vi været kaldet paa *en* Tid, i *et* Land, læst Bibelen og *een* Forklaring der over, — vi havde og dyrket Gud udvortes paa *een* Maade» (IV).

Denne naturalistiske synsmåten måtte leggja det nær å tru at ein ikkje trong blåhalda på sine skikkar og former, men kunde

as baptism and the Lord's supper, yet they have a testimony against war, oaths and hireling ministry; but through human weakness, some of them, when commanded by the magistrates (who they have conceived it a duty to obey), have taken up arms» (s. 15). Liksom hjå kvekarane vert forkynninga drive av kvinner som menn og går ut på to ting: «to persuade the people to repent and follow this Divine Light» (s. 9), «to attend to the light of truth in the heart in order to be enabled to keep his commandments» (s. 8). Som «the Friends» vert dei forfylgde, baktala og spotta (s. 9).

42) Richardson s. 18.

jamna seg etter kvarandre. Difor er Hauge interessert i eit stort samdryftingsmøte mellom haugianar og kvekarar (IV), og difor vil han til England. Prøvesteinen under dryftingane måtte vera «Bibelens og de første Kristnes Lære og Exempel» (IV). Han reknar vel med at dersom kultusen skulde førast attende til dei fyrste kristnes former, så måtte dei lutherske gjeva etter i mangt. Men når det gjeld sakramenta kjenner han seg viss om at den lutherske kyrkja står på trygg skriftgrunn.[43]) Her vil han ikkje gjeva etter.

Det viktigaste for Hauge er ikkje å få differensane bort, men at ein tolererar sin brors underlege åtgjerder og elskar han avdi dei båe byggjer på same frelsesgrunn. Ein må ikkje støyta seg på «det Udvortes» og framom alt ikkje *døma* ein bror for slikt (III og IV).

Korleis gjekk det så til at det likevel dreiv mot brot mellom dei to samfunn?

Som ein kan venta ser dei to partar noko ulikt på det spursmål; båe finn at motparten har skulda.

Dei engelske kjeldene ser det helst slik at Hauge ikkje praktiserte den toleranse han teoretisk går inn for. I eit udatert brev fortel kvekaren Bernt Rasmussen Brevig, som budde hjå Hauges verbror Hans Erichsen i Christiania, at fru Karen Erichsen vart forfylgd av broren H. N. Hauge avdi ho tok del i dei små kvekarmøte der i huset, i staden for andre samlingar; «but she has confessed openly to them that the true religion does not consist in such outward things».[44]) Her var det då dei kvekarvenlege som måtte forsvara den kristelege fridom mot Hauge.

Richardson ser det slik at Hauge valdar brotet mellom dei to fraksjonane både i Christiania og i Stavanger. «In 1816, Enoch Jacobsen, who had been left in England . . joined the litle company at Christiania. . . It is probable that H. N. Hauge, by his subtilty, contributed to the unsettlement amongst them, at least that appears to have been the opinion of Enoch Jacobsen.»[45]) Cadbury gjer i denne samanheng merksam på at kvekarsamfunnet i Christiania berre så vidt overlevde Hauge.[46])

Ein annan stad skriv Richardson: «Several of the Society of the Hougeians were, for a time, very kind to them, and sometimes attented their meetings for worship,[47]) until there arose a difference of opinion between Enoch Jacobsen of Christiania and Hans Neilsen Houge. Then the latter wrote to his friends at

43) «Vi kan nu bevise at vor Dyrkelse stæmte med Bibelen, men deres imod, — saa de udvortes Sacramenter m. m.» (IV). — 44) Richardson s. 18. — 45) Richardson s. 22. — 46) Teol. Tidsskr., Minn. 1926, s. 172. — 47) Vi ser her at Hauges folk gjesta kvekarforsamlingane. Det har vore Hauges prinsipp at dei tvo grupper skulde syna brorskap gjennom å søkja oppbygging hjå kvarandre.

Stavanger, advising them to have nothing to do with the Quakers; and thus they became quite separated, which tended to the preservation of Friends.»[48])

Desse utsegner må vera slik å forstå at Hauges motvilje og kritikk hadde den doble verknad at kvekarsamfunnet i Hauges næraste nærleik leid tap og skade, medan det større og sjølvstendigare samfunn borte i Stavanger berre vann på at haugianarane drog seg attende; det fekk då konsolidera seg etter klåre prinsipp. I båe tilfelle var Hauge orsak til brotet.

Brev III og IV viser oss saka frå Hauges synsstad. Det er kvekarane som er intolerante. Broderskapet var varmt hausten 1814, «men noget paa Vinteren saa kom det stødende eller bebrejdende Brev fra dem i Stavanger og andre Steder for vi ikke aflagde den Maade vi dyrket Gud paa» (IV). Her er ikkje tenkt på kyrkjegudstenesta, men på oppbyggingsmøta. Hauge manar inntrengjande «at den eene Broder ikke tillader sig at dømme en andens skjulte Ting eller hans Aands Tilbedelse, enten han udtrykker det i Ord eller en anden sidder taus».[49]) «Jeg tilbad Gud selv i mit Hierte, men naar jeg finder Naade og faaer noget at tale til Opbyggelse saa giør ieg det i en Samling, og det har heller ikke været uden Frugt.» Kvekarane seier at møte med song og offentleg bøn fører til hykling, for det er uråd å vera heilt sann når mange ulike syng saman eller når dei bed høgt i alles namn. Sume av dei nekta no å vera med på vanlege samlingar, og fordømde den haugianske møteform. Eit døme på dette har vi i dei engelske kjeldene. Bernt Rasmussen gjesta stundom haugianske samlingar, men lika dårleg all denne «praying and singing». Då den eldfulle Enoch Jacobsen kom, tok *han* bladet frå munnen. «He did not like, neither, to hear such singing, but told them that it did not please our Lord, as it was done in their own will.»[50]) Det er slike domar Hauge klagar over: «Nogle siger sig at være . . ufejlbar i sine Domme endog naar de angriber andres helligste Ting som med Hiertets Følelse, Aand og Liv opbygger hinanden; dette kalder de at dyrke sin egen Villie eller vel at være Mund og Læber Hyklere» (III). Det krenkte Hauge i hans inste sjel at andre fordømde som hyklarskap og sjølvvald gudsdyrking dei samlingar der han og venene hadde opplevt sine dyraste stunder og set så rike frukter.[51])

Truleg har Enoch Jacobsen skrive heim til Stavanger og klaga

48) Richardson XI. — 49) «Verst at misbruge Aabenbaringer og traadse paa dem til at skiule sin Avind og forargede Hierte som ikke ville tage Del i Andres Naadegave.» — 50) Bernt Rasmussens brev, Richardson 17 f. — 51) «Naar de i Vrede skielder paa andres hellige Øvelser, saa paastaaer de at Guds Aand befaler det, . . er ikke saadant Intolleranse og Begyndelse til Forfølgelses Aand?» (IV).

over at Hauge — som han hadde så ljost eit bilete av frå England — diverre framleies heldt på med dei gamle sjølvvalde, usanne formene og vilde lokka Bernt, Karen og andre med. For frå Stavanger og andre kantar ser det ut til at Hauge fekk verre protestar enn frå Jacobsen. «Endelig har ieg faaet mange Beviser fra Martj Maaned af at Frugter viser Træets Art; og før der bliver Erkiendelse, Omvendelse og Forbedring, kan ieg ikke hykle og sige vi er eenige» (IV).[52])

Hauge er no blitt klår over at differensane ikkje berre gjeld «Yderlighed» og det «Udvortes», men at dei stikk sers djupt. Han ser kor det ber i veg med openberringar og profetiar og skråsikre domar om andre, — det kan gå ut over det dyraste og mest heilage.

Hauge finn no at den spontant profetiske ånd kan vera eit høgst menneskeleg og kjøtleg fenomen. Han er merksam på desse kvekarars einsidige subjektivisme, men han er snaut enno klår over at dette høyrer den opphavelege kvekartru til, og at det ikkje har med låke motiv å gjera, men med den religiøse serhått.

Feilen hjå Hauge er ikkje at han har svikta sitt toleranse-ideal. Han kunde sikkert framleies gå på kvekarmøte når berre han møtte respekt for si eiga tilbedingsform. Feilen var at han i det heile trudde at slikt samrøre i møtelivet kunde gå utan at det enda i strid og fordøming. Hans store optimisme og imøtekoming i 1814 grunnar seg på vankunne om grunnskilnaden mellom dei to rørslene. I 1822, då Hauge gav ut si kyrkjesoge, er han vorten fullt medviten om denne grunnskilnad.[53])

Haugianaren Ole Seglem og hans vener på Stavanger-kanten, som Hauge gjennom brev formana til toleranse (IV), hadde eit klårare judisium enn Hauge sjølv hadde like etter fengselstida. Dei såg at ei brubygging over til kvekarane måtte enda i ein katastrofe. Hauge brende fingrane på sitt samarbeid-projekt. I 1816 då han gav ut «Reiser», fann han ikkje lenger grunnlag for sameining med kvekarane, men talar elles vyrdsamt om dei.[54]) Dei utanlandske kvekarar som gjesta landet i Hauges seinare år, gjorde seg heller ikkje voner om verkeleg samspel med haugianarane. Kvart samfund arbeidde etter sine fyresetnader. Det var visseleg til gagn for dei båe.

52) «Naar nogen haaner det som er mig aller helligst for Gud . . da kan ieg ikke kalde den Ven» (IV). — 53) H. N. Hauge, Udtog af Kirke-Historien, Chr.a 1822, s. 192—193. Han talar her med respekt om kvekarsamfunnet, men seier seg prinsipielt usamd med dei. Dei har skilt seg frå den apostoliske kyrkja som «lærte os at prøve Aanderne og ikke troe sin egen Aand, men kalde den hellige Skrift Guds Ord og derefter rette vor Aand eller Tanker». Dinæst nemner han sakramentlæra. Til slut kritiserar han deira militærnekting. «Denne deres Sætning synes jeg er urigtig, nemlig at ville have Beskyttelse, men ikke give.» Her er Hauge ikkje orientert. Kvekarane ynskjer ikkje noko vern av militærstaten mot militære overfallsmenn. — 54) Beskrivelse over Hans Nielsen Hauges Reiser etc., 1816, s. 95.

BIBELOVERSETTELSER

Av Ivar Welle.

«Oversettelse» er et langt og stygt ord. «Bibeloversettelse» er enda verre. Ingen av våre norske bibeloversettelser bruker noen av disse to ordene uten på titelbladet. I teksten sier de ikke «oversette», men «utlegge» (Matt 1, 23 med flere steder) eller omskriver ordet. «Oversettelse» vil vel med tiden bli avløst av noe i likhet med det nynorske «umsetjing». Men inntil videre får jeg bruke det lange ordet, mest avkortet til «ovs».

Helt siden LXX har man arbeidet med ovs. av Det gamle testamente og siden Oldkirkens dager også med ovs. av Det nye. Nytt liv fikk dette arbeid ved Reformasjonen. Vi må med takk erkjenne at det har båret rike frukter. Ved det er Bibelen blitt tilgjengelig for alle lesekyndige og er gjennom disse trengt ut også til dem som ikke var boklærte. Når det i det følgende blir talt om mangler og svakheter ved en del ovs. må dette erindres.

Også i vårt land er Bibelen allerede for lenge siden blitt folkets åndelige eiendom, dens ord er blitt brukt av den enkelte til oppbyggelse, dens ånd er trengt inn i kirkelivet. Det sees klart i mange norske kristnes historie, f. eks. i Hauges. Han tilegnet seg Guds ord ikke bare indirekte gjennom Pontoppidans forklaring eller salmebøker, men øste direkte av Skriften. Et vitnesbyrd om dette er hans signet, hvor han har latt inngravere: Esaias 6. og 46. kap. Jer. 1. og 3. kap. Mattæus 28. kap. Mark. 8. kap. 38. v. Visdom 7. og 8. kap. Den som slår opp og leser disse skriftstedene, vil finne at Hauge både har lest meget i Bibelen og tatt den til seg med sterk personlig oppfatning. Ole Gabriel Ueland hadde atskillig rett da han sa at det norske folket hadde to øyesteiner, Bibelen og Grunnloven.

Men i følge livets lov kan arbeidet med fortolkningen av livets ord aldri hvile, det kan heller ikke arbeidet med bibeloversettelsen, som Olaf Moe med rette kaller teologiens høyeste kunst. Og på grunn av den hurtige og eiendommelige utvikling av språket i

Norge, er dette blitt særdeles viktig i vårt land. Jeg vil i det følgende gjennomgå noe av det arbeid som her er gjort. Men først vil jeg føre fram noen tanker om bibeloversettelse i sin alminnelighet.

Som utgangspunkt tar jeg to berømte ovs. Den første er Luthers tyske. Den har stått gjennom 400 år, praktisk talt uforandret. De tyske evangeliske kirker og det tyske kristenfolk har ikke villet motta noen annen, alle nyere oversettelser er blitt liggende ubrukt. Luthers språk er blitt svært gammeldags i den lange tiden, men det hindrer ikke.

Hva er eiendommelighetene ved Luthers ovs.? Det kan besvares med ord fra den katolske professor Lortz: Die Reformation in Deutschland I pg. 291 flg.: «Luther var grodd sammen med Bibelen. Da han uttalte denne sin indre, innerste eiendom med tysk tunge oppstod noe levende. Før ham hadde ingen maktet det så stormende livfullt. At det lyktes ham kan ingen bestride. Det kommer både av den religiøse voldsomhet som Luther har løslatt og gitt grunn i Ordet, og av hans veldige språkmakt. Luther har funnet et uetterliknelig tonefall, hvori de fremmede ord viser seg sammenvokset i skjønn formeling med det tyske mål, og som på forbausende vis preger seg inn i øret og minnet.»

Når Lortz fortsetter med en kritikk av Luther, er hans ord både så tyske og så interessante at jeg avstår fra å oversette dem: «In dem hier vorgelegten innern Rhytmus und äussern Tonfall kommt das Deutsche, so wie es subjektiv und einmalig in Luther lebt, individualistisch und auswählend in der Übersetzung zum Durchbruch. In diesem Sinne kann man sagen, dass Luther das Überzeitliche und Überrationale der heiligen Offenbarung zu nahe an ein naturhaftes, an eine Sprache gebunden habe.»

Lortz henviser som motstykke til Vulgata. Den er forunderlig upersonlig. Det hebraiske og enno mer det greske språk merkes tydelig gjennom hele dens latinske tekst.

Enhver som leser Luthers bibel, kanskje især Salmenes bok, vil uten tvil gi Lortz rett i hans ros. Det finnes vel ingen ovs. i hele verden med slik religiøs kraft og så gripende, enkelt språk. Det hele er liksom så selvsagt, slik må det være! Og samtidig så guddommelig og slik talt til et syndig menneskes hjerte.

Men det er utvilsomt noe i det Lortz sier om subjektivismen. Han hefter seg mest ved Luthers ensidige syn på frelsesverket, mindre ved hans friheter overfor den syntaktiske konstruksjon og liknende eller overfor enkelte ord og forbindelser. Men også disse er verdt å merke seg. F. eks. i Salmenes bok, Sal 25, 21: «Schlecht und recht, das behüte mich.» Sal 27, 4: «Eins bitte ich

vom Herrn, das hätte ich gerne, dass ich im Hause des Herren bleiben möge mein Lebenlang, zu schauen die schönen Gottesdienste des Herrn, und seinen Tempel zu besuchen.» Sal 46, 5: «Dennoch soll die Stadt Gottes fein lustig bleiben mit ihren Brunnlein, da die heiligen Wohnungen des Höchsten sind.» Sal 73, 25: «Wenn ich nur dich habe, so frage ich nichts nach Himmel und Erde.»

Liknende ting kan man finne gjennom hele Luther-bibelen. Den er meget subjektiv, meget fri og meget tysk.

Den engelske «Authorized Version» av 1616 har feiret en enda større triumf enn Luthers ovs. Den er til i dag «The Bible» for alle engelsktalende folk i alle verdensdeler. Og disse folkene er bibelfolk i høyere grad enn de lutherske. De bruker Bibelen mer både i gudstjenesten, i skolen og vel også til privat oppbyggelse. Både Walter Scott og Byron leste Bibelen stadig. Forunderlig er det å se hvorledes bibelord og bibeltanker er trengt inn overalt, endog i det politiske språk og i moderne skjønnlitteratur, alt etter den gamle «version». Med en merkelig unntakelse: De skriftstykker som inneholdes i Book of Common Prayer, iberegnet de 150 Davidssalmer med latinsk overskrift, er tatt av Cranmers ovs. 1539, som er ikke lite forskjellig fra den autoriserte.

Det er gjort forskjellige forsøk med nye ovs. Etter tiltak av den engelske kirkes myndigheter og etter uhyre omhyggelige forberedelser utkom i 1885 «Revised Version». De forandringer den brakte er så små at den må kalles samme oversettelse som den gamle med en del rettelser. Og den reviderte slo ikke igjennom, den brukes mest som studiebok ved siden av den autoriserte.

Hva er det som karakteriserer denne?

Den er klar og grei. Den roses for sitt folkelige engelsk, det vil si at den bruker forholdsvis mange angelsaksiske ord og forholdsvis få romanske, som ellers dominerer i det høyere språk i England. Det som har preget den er ellers ortodoksien og læren om verbalinspirasjon. Den er som følge derav ytterst nøyaktig. Det er ikke for intet at den ble til under den høykirkelige pedant Jakob I og i megen underdanighet er tilegnet ham.

Ovs. følger så vidt mulig den hebraiske og greske tekst ord for ord. Hvert וְ er gjengitt med «and». וַיְהִי er aldri utelatt, men tvert imot forlenget til «And it came to pass». Ovs. er alltid redd for å utelate et bokstav eller en tøddel, men kan nok forlenge. Oftest merker den de tilsatte ord med uthevet trykk, svarende til parentesene i våre eldre utgaver, slik: Whom have I in heaven *but thee?* and *there is* none upon earth *that* I desire besides thee. Den sterke bruk av konjunksjonen «and» gjelder også de fortellende deler

av NT. Stykket om den rike mann, Luk 16, 19—31, har syv ganger και som bindeord, Luther har tilsvarende syv ganger «und». Men engelsk ovs. har tolv ganger «and», de fem gjengir δε. Dette bidrar til å gi hele den engelske bibel et sterkere hebraisk preg enn Luthers.

Forskjellen mellom de to merkes mest i GT. Men også i NT er det ikke liten forskjell mellom den akademisk-pedantiske engelske gjengivelse og Luthers fri, personlige og folkelige. F. eks. Matt 12, 33—34: «Either make the tree good and his fruit good, or else make the tree corrupt, and his fruit corrupt; for the tree is known by his fruit. O generation of vipers, how can ye, being evil, speak good things? For out of the abundance of the heart the mouth speaketh.»

Luther: «Setzet entweder einen guten Baum, so wird die Frucht gut, oder setzet einen faulen Baum, so wird die Frucht faul! Denn an der Frucht erkennt man den Baum. Ihr Otterngezüchte, wie könnet ihr Gutes reden, dieweil ihr böse seid? Wesz das Herz voll ist, desz geht der Mund über.»

Minst er forskjellen i de deler av NT hvor grunnspråket er mest likt klassisk gresk, som innledningene i Luk, Ap gj, Fangenskapsbrevene og i 1 Pet. Der har både den tyske og den engelske ovs. omhyggelig gjengitt de grammatiske og syntaktiske eiendommeligheter. Bare et par steder har Luther satt et punktum i lange perioder.

Ved sammenlikning av disse to berømte ovs. kunde en nordmann fra det 19. århundre vel være tilbøyelig til uten videre å gi prisen til Luther. Det har jeg også gjort i sin tid, jeg har som flere kanskje vært tilbøyelig til å legge for stor vekt på personlighet og folkelighet. I vår tid skjønner vi bedre at også andre ting må tas i betraktning. Og dermed vil jeg gå over til et forsøk på utredning av prinsippene for bibeloversettelse. Jeg kan her i alt vesentlig slutte meg til Olaf Moes bemerkninger i dette tidsskrift, hefte 2 1943:

Først må en bibeloversettelse være nøyaktig. Ovs. har ikke rett til å kassere noe av Guds ord eller å sette inn noe selvtenkt. Her er Luther et avskrekkende eksempel. Atter og atter bringer han ord og tanker som vel er bibelske og lutherske, men som ikke står på vedkommende sted i grunnteksten, og ikke sjelden utelater han grunntekstens tanker. Det dreier seg ikke alltid om rene bagateller. (Hva er forresten bagateller i Guds ord?) Sal 27, 4 har i sin tid øvd sterk virkning på meg og vel på flere: «En Ting har jeg begjæret af Herren, det trakter jeg efter, at jeg maa bo i Herrens Hus alle mit Livs Dage, forat beskue Herrens Liflighed og grunde i hans Tempel.» — Luther oversetter med noe helt annet. (Se ovenfor.)

Både i forkynnelse og sjelesorg og i teologi har man ofte brukt ordet 1 Tim 2, 4: «Gud vil at alle mennesker skal bli frelst.» Luther oversetter:: «Dasz allen Menschen geholfen werde.»

Mot nøyaktigheten kan det syndes av hensyn til ens egen personlige oppfatning, av hensyn til språkets egenart og skjønnhet, eller — i vår tid — av vitenskapelig grunn. Man mener at grunnteksten er fordervet, man vil forbedre den etter LXX eller andre gamle vitner, eller man retter på den på egen hånd. Men alt dette er overgrep mot bibelleseren. Den alminnelige mann har krav på å få den bibel som er mottatt av kirken og brukt i tusen år. Dette er ikke rettet mot den egentlige tekstkritikk. Også den «høyere kritikk» har selvsagt vitenskapelig interesse, men den må holdes utenfor menighetens bibel.

Man kunde kanskje anføre de nytestamentlige forfattere til fordel for fri gjengivelse av bibelordet; de siterer jo ofte GT meget fritt. Men en ting er at de husket feil eller at Guds Ånd ledet deres tanker på nye veger. En annen ting er hva de vilde ha gjort dersom de skulde ha overlevert GT i skriftlig form. Da vilde de sikkert ha passet på hvert enkelt ord, etter det syn på Skriften som uttales flere steder i NT. Se blant annet Matt 5, 18; Joh 10, 35; Gal 3, 16.

For det annet må en bibeloversettelse være forståelig. Det er lett å glemme for de teologer og språkmenn som steller med slike ting. Det er svært hva en del gamle oversettere bringer av uforståelige saker. Enda våre norske, som ble trykt til 1872, har slikt som: «Ruben gikk i de Dage, man høstede Hvede, og fandt Dudaim paa Marken.» (Hva er Dudaim?) Es 18, 7: «Paa den samme Tid skal frembæres Skjenk til den Herre Zebaoth fra det trukkede og plukkede Folk, og af et forfærdeligt Folk, fra det (blev et Folk) og hidindtil, et Folk, (hvorudi her og der) Maalesnorene (ere udstrakte), og som er nedtraadt, hvis Land Floderne have hentaget, til den Herre Zebaoths Navns Sted, til Zions Bjerg.»

På den annen side må nøyaktigheten iakttas. Det skal ikke legges til og ikke tas fra, ovs. er ikke det samme som eksegese. Olaf Moe har påpekt hvorledes den nye svenske ovs. går betenkelig langt i å utvide teksten ved eksegetiske tillegg.

For det tredje må ovs. føre klar lære. Selvsagt må den aller minst på dette område ta fra eller legge til. Men den må være slik at leseren kan finne de bibelske lærdommer tydelig og ensartet uttrykt. Om man oversetter en roman kommer denne fordring ikke inn, der gjelder det å gi det rette inntrykk av personer, begivenheter og især personenes følelser. Annerledes med en lærebok eller en lovtekst. Og Bibelen skal være til lærdom og rettledning. Derfor

må ord som omvendelse, tro, rettferdiggjørelse osv. ikke omskrives eller utelates. Det er ikke mange avsnitt av Bibelen hvor ovs. ikke må ta hensyn til læren.

Sammen med dette kan nevnes at ovs. må ha en bibelsk ånd og stemning. Det gjelder for ovs. av all litteratur at stemningen må bevares, enten den er patriotisk eller erotisk, høy stemning eller hverdagsstemning. Bibelens stemning er israelittisk- og kristeligreligiøs. Slik må også ovs.s stemning være.

Så kommer spørsmålet om bibeloversettelsens språkdrakt. Den må passe til innholdet, og derfor må den være høytidelig, ikke hverdagslig. No er ikke noe ord eller noen uttrykksmåte i seg selv høytidelig, alt beror på den forbindelsen hvori man er vant til å bruke det. Og da er det et språk som absolutt ikke passer, det er leserens dagligtale. Olaf Moe siterer ord av den danske prøveoversettelse som virker støtende på oss nordmenn, nettopp fordi vi stadig bruker dem i hverdagslivet, så som offiser, forbryter, spise. Kanskje de virker annerledes i Danmark.

Legg merke til at det er oss som kaller oss dannede, som ikke tåler «dannet dagligtale» i Bibelen. Predikanter av bondestand bruker stundom slike «dannede» ord uten at det støter dem selv. De kan si at disiplene spaserte til Emmaus, at Jesus vil være vår oppvarter, at Gud spanderer meget på oss osv. Vi andre synes dette er fælt, og vi kan neppe tenke oss slike ord i Bibelen.

På den annen side finner vi at bønder og arbeidsfolk ofte støtes ved landsmålsord, som vi andre finner kraftige og velklingende. Således blir folk mange steder på Sør- og Vestlandet støtt over Ivar Aasens og Blixs klassiske «daude, daud, døy» fordi det er for dagligdags, det kan brukes om dyr. Man vil ha «død» og «dø», det er vel dansk, men høytideligere.

Det er gjort forskjellige forsøk på å overføre Bibelen til dagligtale, således i en kjent engelsk ovs., «The Bible in every day language». Det kan jo være ganske interessant, men vil vel aldri bli brukt i menigheten.

Etter hva Luther selv sa, tok han ord fra dagligtalen til sin ovs. Det er no vanskelig å kontrollere hvor langt han gikk i denne retning, formodentlig har hans merkelige språkevne hindret ham fra å gå for langt. Og no har hans bibel jo fått århundrers patina, så dens språk allerede derved ikke er hverdagslig, men høytidelig.

I det hele er det høytidelige og det gammeldagse beslektet. Aller mest gjelder det på det religiøse område. Religionen er det som står, mens slektene kommer og går, dette må også gi seg uttrykk

i de religiøse former og ord, som den troende ikke vil forandre uten det er nødvendig.

Sammen med fordringen til teksttroskap og til høytidelig språk kommer spørsmålet: Hvor stor vekt skal man legge på å få bort det hebraiske og greske i Bibelen og få ovs. stemt til folkespråket i ord og konstruksjon?

Her bør man være klar over at det hebraisk-greske ikke kan bli borte i noen ovs. Sted, personer og tankegang hører jo hjemme i Palestina og i det hellensk-romerske rike. Språket må nødvendigvis bære et preg av det, tenk bare på parallellismus membrorum i den hebraiske poesi!

Gir Bibelen selv noen vegledning her? Bibelens bøker har fra den tiden de ble anerkjent som hellig skrift, eller før, utvilsomt hatt et eget hellig språk. Mosebøkene var satt sammen av eldre kilder, som sikkert har lydt gammeldags allerede da de ble skrevet sammen. De poetiske stykker i GT er skrevet i metrum, altså forskjellige fra daglig tale. Hvor sterkt de greske evangelier er preget av det hebraiske språk er vel tvilsomt, men at de var det i noen grad er utvilsomt. Iallfall har Johannes meget hebraisk i sitt språk, og han har villet ha det, f. eks. når han lar Jesus begynne sine taler med «Amen, amen». Apostlenes brev er nok meget lik de verdslige brev fra samme tid, men disse er også sikkert skrevet i en egen brevstil, forskjellig fra tidens dagligtale. Og NTs siste skrift, Bibelens krone, er jo skrevet i et ganske utpreget hebraisk-gresk språk: απο ο ων και ο ην και ο ερχομενος.

Altså: Bibelen selv peker på at dens drakt skal være et høytidelig språk uten voldsom utslettelse av dens opprinnelige hebraisk-greske art.

Man må i det hele ikke innbille seg at Bibelen eller evangeliet av seg selv kan virke engelsk-, tysk- eller norsk-nasjonalt. Det skjer først etter som de bibelske begreper og det bibelske språk blir innarbeidet i en nasjons tanker og tale. Det er nasjonalspråket som må ta til seg bibelspråket. Slik er det gått med en masse ord og begreper. Som eksemplet over alle kan nevnes navnet over alle navn, Jesus Kristus. Det er hebraisk-gresk og litt latinsk i innhold og form. Fra først av var det villfremmed for nordmenn, no er det hjemlig som ikke noe annet. Uten noen nasjonal innvending deklinererer vi det endog på gresk og latin og ber «I Jesu Kristi navn».

Den engelske bibeloversettelse med sitt sterke hebraisk-greske preg er den som er gått sterkest inn i folket, slik at dens ord føles

som ekte engelsk, selvsagt ikke som every day English, men som Bible language.

Et ganske egenartet innhold har problemet med det nasjonale språk fått her i Norge. I snart 100 år er vi blitt vant til at skriftspråket går foran talespråket i det vi før kalte fornorskning, no oppnorsking. Vi har lært oss til å si «skog» og «bok» og mange hundre lignende ting, vi har vennet oss til særnorske ord og uttrykk som vi før ikke kjente eller brukte. Vi har fått dem fra sagaen, fra Bjørnson og Ibsen og flere, men mest ved lovbestemte rettskrivningsregler og lærebøker. Det trykte nynorsk har også i høy grad formet talespråket helt fra Stortinget til bedehuset. Derfor finner vi det ikke underlig om også Bibelen begynner å bruke et språk som er norskere enn vår dagligtale.

Til slutt spørsmålet om språkskjønnhet i bibeloversettelsen. Selvsagt bør språket være så pent som mulig. Men her bør man være forsiktig. Hva er egentlig språkskjønnhet? Tenk om opplysningstidens skjønnhetsbegreper skulde ha formet vårt bibelspråk! Eller Bjørnsons? I hvert fall må ovs. ikke vike en millimeter fra de andre fordringer for innbilt skjønnhets skyld. Det farligste er at hvis leseren får en følelse av at dette er skrevet for å være pent, da tror han ikke det er sant.

Det er klart at fordringene til en bibeloversettelse er så forskjelligartede at de ikke samtidig kan oppfylles. En ideal ovs. kan derfor aldri bli skrevet. Hva her er sagt skal nærmest gi forskjellige synspunkter fra hvilke de foreliggende ovs. kan bedømmes.

HUSFÖRHÖR

Av Viktor Södergren.

Mina föräldrar, bördiga från «gamla Dal» (Dalsland), berättade bl. a. om en man från deras ungdom, som allmänt gick under namnet «Dåligpräst».

Anledningen till detta namn hade givits vid ett husförhör. Han skulle som barn läsa innantill för prästen, men stakade sig. Någon av hans föräldrar sökte då komma sin ättelägg till hjälp med försäkran att «hemma läser han som en präst». — «Det var allt en dålig präst,» replikerade då husförhörshållaren. Och så var livstidsnamnet «Dåligpräst» färdigt för den stackars pojken.

Måhända torde en liten historia som denna bättre än systematisk beskrivning säga vad husförhörsinstitutionen i gamla dagar betytt i vårt folks liv, särskilt då på bondlandet.

Om man för några mansåldrar sedan i en svensk landssocken skulle ha frågat, vad ungdom med dåligt samvete och andra mer skumma element i samhället mest fruktade för: den världsliga överhetens svärd eller husförhöret, så skulle man inte alltid gissat på det förra. Ty husförhöret var en institution, som det stod respekt av. Redan det att inte kunna klara sin katekes eller innanläsning var en skam, som spordes vida och som kunde «hänga efter» för livet. Och vid husförhöret rannsakades om allehanda ting i både enskilt och offentligt leverne; och att ha blivit brännmärkt vid husförhöret, det var nästan värre än dom på tinget.

När det nalkades husförhörstiden, då blev det därför en märklig bildningssträvan i stugor och byar, ej minst hos drängar och pigor och ungt folk överhuvud. Katekesen och «bibliskan» (bibelhistorien) kom fram och gnuggades grundligt in.

Likaledes då man ville gifta sig och gå till prästen för att taga ut lysning, var det rådligt att först umgås allvarligt med den glömda katekesen. Ty då skulle man kunna uppvisa ett skäligt mått kristendomskunskap — annars vägrades lysning — och nitiska präster

voro inte sena att begagna dessa tillfällen att kontrollera den kristliga folkbildningen.

Bland de många historierna om den myndige prosten Lars Landgren i Delsbo (senare biskop i Härnösand) — från 1800-talets senare hälvt — har man ock en beträffande detta: En bonde var på utgående från prästgården efter en i dette ärende dåligt avklarad examen. Han möter en annan på ingående och frågar honom: «Hur många äro Guds bud?» — «Tio,» svarar den tillfrågade säckert. — «Åh, gå du hem med dig igjen. Jag bjöd honom (prästen) *tjugo,* men han var inte nöjd med det en gång!»

Husförhörens lagstadgade upprinnelse finnes i vår ännu gällande kyrkolag av år 1686 (Karl XI:s kyrkolag). Där föreskrives, att det i städerna vid ottesången skall predikas över katekesen «en halv timme vid pass,» varefter förhör i kristendomskunskapen skulle hållas med «några vissa hus, som de äro folkrika till,» vilka för var söndag skulle särskilt sammankallas.

På landsbygden skulle före högmässan likaledes hållas «katekismi förklaring» och därefter förhör «med någon viss rote, som åtta dagar förut därtill av predikstolen skall ansagd bliva.»

Att utan förfall utebliva från dessa förhör var belagt med bötesstraff. Detta borttogs först år 1888.

I början av 1700-talet föranledde striden mot de pietistiska rörelserna och deras konventiklar en åtgärd i lagstiftningsväg av epokgörande betydelse just för husförhörsinstitutionen och därmed för den kristliga folkbildningen och kyrkolivet överhuvud.

Det var det beryktade «konventikelplakatet av 1726». Detta har sedan alltför mycket uppfattats som en blott negativ åtgärd, avseende att förkväva det intresse för personlig kristendom, som i pietismens konventiklar sökte sitt utlopp. At detta plakat av såväl kyrkliga som världsliga myndigheter, icke minst de senare, missbrukats i fiskaliskt och negativt syfte, torde vara orsaken till det allmänna vanrykte, vari detta plakat råkat.

I själva verket är det huvudsakliga innehållet i denna akt av positiv art, avseende att åt de bestående kyrkoformerna förläna större vidd och mer personlighet.

Där föreskrevs nämligen följande: «Utom de vanliga katekismiförhören i kyrkan skola ock prästerna som oftast besöka sine åhörare i deras hus, och där sådant bekvämligen ej låter sig göras, då några hus i staden och byar på landet i sänder sammenkalla, på det de med all säkerhet må förnimma deras framsteg i kristendom och dem till den rätta salighetens grund och kunskap föra.»

Härmed voro de gamle «katekismiförhören» lagligen förvandlade till «husförhör» i egentlig mening, förda ut i församlingens hem och byar, och därmed var den svenska husförhörinstitutionen konstituerad i den form den sedan i allt huvudsakligt under bortåt 200 år bibehöll.

Husförhörens syfte var, i tidens anda, først och främst kristen kunskapsmeddelelse och prövning av församlingsbornas kristendomskunskap.

Kyrkolagen föreskriver härom: «Prästerna skola hålla vissa längder på alla sina åhörare, hus ifrån hus, gård ifrån gård, och veta besked om deras framsteg och kunskap uti deras kristendomsstycken, driva med flit därpå, att barn, drängar och pigor lära läsa i bok och se med egna ögon, vad Gud i sitt heliga ord bjuder och befaller. De skola sedan skiftas i tre delar eller hopar: den första blir den, som enfaldeligen kan läsa sina kristendomsstycken; den andra, som kan läsa Luthers uttydning över tio Guds bud, Tron, Fader vår, Döpelsen och Herrens nattvard; den tredje, som jämte uttydningen kan fatta och förstå spörsmål och hustavlan och därhos lära Skriftens språk, på vilka vår tro sig grundar. Uttydningen skall åhörararne så förehållen bliva, att de icke allenäst lära den utantill utan ock med sina egna enfaldige ord att säga, huru de förstå dess rätta mening och veta att lämpa sig densamma till lärdom, tröst och förmaning.» I kyrkböckerne voro ock intill senare tid sådana anteckningar noggrant förda för varje person med ett slags fyndiga skiffertecken i en särskild kolumn efter namnet.

Härmed var även den lagliga grunden lagd till Svenska kyrkans ej minst av utländska statistici så lovordade kyrkobokföring, vilken beträffande noggrannhet och tillförlitlighet lär vara enastående i världen. Grundvalen bildar den s.k. «husförhörsboken», numera kallad «församlingsbok», just den ovan anbefallda «längden», som prästerna skulle hålla. Här står varje person upptagen med alla data och «meriter», ej blott kyrkliga utan ej mindre borgerliga, t. ex. värnpliktsnummer, om vederbörande har något lyte, är straffad o. s. v. Till denna församlingsbok, själva huvudboken, hänvisas sedan från de särskilda «ministerialböckerna», d. v. s. böckerna för olika kyrkliga förrättningar: födelse- och dopboken, konfirmationsboken, lysnings- och vigselboken, död- och begravningsboken. Norska kyrkan t. ex. för endast de senare, saknar däremot egentlig församlingsbok, själva huvudboken. Som bekant torde vara är den svenska kyrkobokföringen i huvudsak på samma gång civilregistratur, vilket i sin mån förklarar dess utförlighet. Hos oss måste

man ännu även i de världsligaste ting ha med prästen på «pastorsexpeditionen» att göra, så t. ex. när man skall inskrivas och mönstra som värnpliktig, när man skall få tillstånd att köra bil, ja t. o. m. när man skall få ut «motbok» för att kunna köpa spritvara.

Husförhöret på landet i den gamla goda tiden var en stor tilldragelse i byn, som samlade allas intresse långt i förväg. Alla skulle vara med. Det antecknades noga i kyrkoboken. Det helas gång var en nog så levande illustration, hur «de två svärden», det gudomliga ordets och den världsliga samhälleliga ordningens, arbetade tillsammans. I prästens person och ämbete förenades de. Något i all sin enkelhet påminnande om konung Gustaf Adolfs programmatiska ord: «Sveriges rikes majestät och Guds kyrka, som därinnan vilar.»

Den världsliga sidan representerades framför allt av kyrkoskrivningen, som för husförhörslagets vidkommande nu kontrollerades. Husförhöret begynte med upprop av alla kyrkoskrivna enligt kyrkoboken, som medfördes, varvid alla förandringar sedan föregående år antecknades. Dette var i äldre tider samtidigt borgerlig mantalsskrivning.

Vidare undersöktes och rannsakades om de förhållanden i byn, som ur samhällsmoralisk synpunkt hade betydelse, även skolförhållanden o. d.

Innanläsningen, vanligen i Bibeln, och katekesförhöret företogs med stor noggrannhet, och ingen skonades härvidlag, ung eller gammal. En och annan av de äldre räddade sig vid behov från den förstnämnda prövningen genom att förebära att «glasöga» hade glömts hemma. Uppbyggliga betraktelser kunde så knytas vid det lästa, resp. förhörda.

En viktig, kanskje för de flesta den viktigaste beståndsdelen i de gamla husförhören, voro de i många landsdelar förekommande «husförhörskalasen», en för mindre burgna hem mycket betungande pålaga. Hela husförhörsroten, med prästen givetvis i spetsen, skulle bjudas på undfägnad, denna vanligen av det bastantaste slag, såväl i mat som dryckjom. Också detta ett medel, om ock av det materiella slaget, att främja den «församlingsgemenskap», som var husförhörsinstitutionens syftemål. Flerstädes kunde detta bruk urarta till dryckeslag, varför det från de kyrkliga myndigheterna mycket ivrades och varnades mot extravaganser härutinnan.

Husförhör efter denna gamle ordning hållas numera ingenstädes. Men ännu finnas bygder, där det, var det icke gästabudsartade angår, hålles husförhör ungefärligen som dessa från början tillgått.

Detta framför allt i Norrland, ävenså i vissa gammalkyrkliga bygder i södra och västra Sverige.

I övre Norrland särskilt är husförhöret ännu i dag en stor tilldragelse i de långt från kyrkan avlägsna byarna. Det är något, som inte får försummas. När sedermera biskop Bergqvist, först kyrkoherde i Gellivare, av snöstorm inte kunnat på utsatt dag komma till en husförsby, hotade en lappgubbe att «taga kappa och krage» av honom. Att inställa husförhör var för honom urbota brott av präst. Här fick ingen ursäkt gälla.

Liksom även annars vid andaktsstunder hållande i byalagen,[1]) går här i tur och ordning bland gårdarna plikten att «hålla prästen», d. v. s. förse honom med kvarter, förplägnad och skjuts. Allt efter en frivilligt hållen fast fördelning.

Där husförhörsinstitutionen ännu är i bruk, har man dock alltmer övergått från formen med förhör till ren bibelförklaring och predikan. Det hela kan dock vid husförhöret läggas på ett mer personligt sätt än vid en vanlig uppbyggelsestund.

I stora trakter av vårt land är emellertid husförhörsseden sedan någon mansålder kommen helt ur bruk. Så finnes det väl numera knappast någon stad, där husförhör hållas. Men även på landsbygden torde de i mer än halva antalet socknar vara bortlagda.

1) I Norrland, särskilt inom Luleå stift, Lappmarkens och Västerbottens landskap, utgöres en viktig del av den prästerliga tjänsten genom predikoresor ute i de från kyrkan avlägsna byarna, detta hela året även utan samband med husförhör. Särskilt i stiftets kyrkligare del, Västerbotten, är detta genomgående. Bypredikningarna ordnas ofta i serier, så att prästen är ute en eller flera veckor i sträck, då by för by besökes, vanligen en dag i varje by, de större två dagar.

Då är det att predika «fra Morgen til Aften». Man börjar på f.m.predikar och har «samtal» några timmar, så en middagsrast, varefter det tas fatt igen på e.m. lika länge, kanske ock till sist ett aftonmöte. Folket är outtröttligt att sitta och höra och sjunga.

Dessutom och dessemellan måste prästen besöka byns sjuka, «kristna» barn (d. v. s. bekräfta nöddop, enär här i stora trakter de allra flesta barn nöddöpas, vanligen samma dag de födas), och ha andra kyrkliga förrättningar.

Allt detta predikande kan givetvis prästen själv ej utföra, ehuru 2 predikningar dagligen under dessa resor torde vara prästerligt minimum. Vanligen medföljer en eller några lekmannapredikanter. Sådana finnas dels som direkt tjäna sockenförsamlingarna, dels Evangeliska Fosterlandsstiftelsens, som på sina håll arbeta samman med prästerskapet.

I stora delar av Luleå stift och Norrland överhuvud äro dessa bygudstjänster verkliga högtider, där praktiskt taget *alla* i byn och omkrets äro med: äldre, barn — ja tyvärr också hundarna. Den anses närmast mycket ogudaktig, som gör en dag med «samling» till arbetsdag. — Större gudstjänsthögtider i byarna anordnas i de större byalagen vanligen någon gång årligen. De kallas «missionsmöten», vare sig missionen beröres eller ej.

En annan i södra Sveriges kyrkliga bygder kvarlevande paralell till husförhören är de «katekesförhör» och «nattvardsförhör», som omväxlande hållas i städerna en gång i veckan. Förhörsformen har dock numera övergivits, varför det hela närmest är en bibelförklaring. — «Nattvardsförhör» hållas ock i dessa trakter regelbundet också på landsbygden, söndagen före varje nattvardsgudstjänst, då efter högmässan.

Förr var det ock vanligt med «predikoförhör», då prästen efter högmässan gick ner på kyrkogången och under personligt samtal inskärpte och närmare utvecklade det predikade. På ett och annat ställe förekommer detta än i dag.

Detta gäller givetvis företrådesvis landets okyrkligare delar, framför allt vårt mest okyrkliga bälte tvärs över Svealand i mellersta Sverige. Dock finnes det exempel på att en nitisk präst har upptagit husförhören i en okyrklig församling, där de länge legat nere, och detta med gott resultat. De motsvara dock ett folkligt behov. Givetvis måste de numera i sådant fall anordnas på annat och mer kordialt sätt än de gamla.

I rätt stora delar i vårt land, även dess sydligare delar, lever dock husförhörsseden obruten kvar sedan gammalt. Detta gäller ej minst de kyrkliga trakterna i västra och södra Sverige.

SALMETONE OG MENIGHETSSONG

UTGANGSPUNKT FOR EI ETTERRØKJING

Av pastor Asbjørn Hernes.

A. *Noreg og Danmark attende til reformasjonen.*

Livet i farne tider kjem oss knapt so nær nokon stad som i musikksoga. Gjennom originalskrifter og samtidige vitnemål kjenner vi Luthers tankar og Hauges forkynning. Men vi kan ikkje oppleva den stemning som rådde i førelesingsroma i Wittenberg, og Hans Nielsen Hauge vert for oss ein litterær abstraksjon, — det tok seg onnorleis ut når han steig inn hos folk og hans levande ord let dei få møta åndens makt og mynde. Trass all samvetsfull gransking: det gamle *er* ikkje meir.

Buxtehudes «Kveldsmusikk» kan vi derimot oppleva like sterkt og nært i dag som dei gjorde på slutten av 1600-talet. Ikkje berre Palestrinas tankar eller Bachs forkynning er oss overgjevi, men dei finaste nyansar i meiningsaksentuering og stemning får vi del i. Notane er eit tryllemiddel til å gjera fortida levande. Den heilage ålmenne kyrkja vert forunderleg noverande gjennom kyrkjemusikken.

Vi er ikkje så vel farne når det gjeld menighetssongen gjennom hundreåra. I våre dagar samsvarar på ingen måte koralbøkene med den levande kyrkjesongen: koralbøkene representerer det mål kvar tid set seg føre å nå, og dei er det viktigaste hjelpemiddel til å nå målet. Ein må uavlateleg ha desse sjølvsagte tankane i minnet når ein nyttar koralbøker, salmebøker med noteprent o. l. som historisk kjelde. Vi kan med noko utviding nytta Albert Schweitzers ord: «Kor vel ho (menigheten) har gjort seg bruk av dette (høvet til å syngja med koret i cantus firmus), veit vi ikkje, som vi i kunstspørsmål i det heile ikkje kan skaffa oss greie på det som er av praktisk interesse for oss, då det aldri finst oppskrivi, avdi det høyrer med til dagleg bruk.»[1]) Det er nemleg all grunn til å tru

1) Schweitzer: J. S. Bach Lpz. 1934 s. 31. Forklårande innskot i ( ) har eg sett til. Innskot i [ ] høyrer sitata til, likeeins understrekingar.

at skilnaden mellom ideal og røyndom var større før; det er vågsamt å rosa kor vel alt var i farne tider.

I.

I 1835 vart O. A. Lindemans Choral-Bog autorisera til «udelukkende Brug» i den norske kyrkja, fullført og utgjevi vart ho først i 1838.[2]) Den einskap i kyrkjesongen som forfattaren og departementssjefen emna på,[3]) vart det sjølvsagt ingen ting av. Alle føresetnader for å gjennomføra nokor «udelukkende Brug» vanta.[2])

Ikkje berre som eit morosamt tidsdokument, men meir for det streifljos vi dermed får over stoda på bygdene, tar vi med det som sokneprest Thams Buskmann[4]) fortel om arbeidet med å føra inn den nye songen i kyrkjelyden sin. Vi siterer Ministerialboka for Aure 12. mars og 19. mars 1843:

«Dom. reminiscere s: 12te Martii. Gudstieneste. — Introd: 1. Eric Gulliksen Bratset H: Marith Jonsdatter. —

Døbt 3 børn. — Begrav 3 Liig.

da en stor deel af Menigheden i de 2de foregaaende Aar haver viist en udmærket slet Opførsel i Kirken, saa ofte de 2de i Fasten til Beslutning bestemte Psalmer: Jesu Christ vi takke Dig — og O, vi arme Synder! bleve afsiungne, nemlig i Aaret 1841 paa 1te Søndag i Faste da Psalmen Jesu Christ vi takke dig var begyndt og af et temmelig sterkt Chor Melodien nøiagtig afsiunget efter Lindemanns Choralbog, begyndte en stor deel baade gamle og unge af mandlige Tilhørere med den mest uforskammede Skjenden og Trampen at løbe ud af Kirken. Ligesaa den paafølgende Søndag under Psalmen O! Vi arme Synder, Lignenge Opførsel viistes siden indtil Paaske. I aaret 1842 fandt samme Uorden Sted undtagen at ingen høi Skjenden hørtes. For at forebygge dette scandaløse Uvæsen lod jeg den 2den Søndag i Faste da Prædiken sluttedes, Kirkedørene tilsperre, og under Amen efter Velsignelsen traadte jeg i Chordøren, og efter en kort Indledning førte jeg selv Sangen an understøttet af et sterkt Chor. Naar undtages at Adskillige, især Unge, løbe fra den ene dør til den anden og kunde ikke slippe ud, viistes iøvrigt sømmelig Opmerksom-

2) Sjå mitt oppsett «Vaar fyrste Koralbok. Fem brev fraa Ole Andreas Lindeman 1834—1841» Norvegia Sacra 1935 s. 15 ff. — 3) Sjå Kristen Valkner: «Landstads og Hauges salmebøker». Norvegia Sacra 1932 s. 8 f. — 4) Peter Thams Buskmann (1762—1845) var sokneprest i Aure frå 1823 til han døydde. Han var djupt musikalsk, spela strykeinstrument med stor dugleik og bygde ikkje berre eit husorgel som han sjølv spela for å øva opp lyden i ordentlig koralsong, — han bygde og eit stort orgel som han ikkje fekk rom til fullt å setja opp i den høge herrestua i prestegarden. Dette vilde han gjeva menigheten, men dei tok ikkje imot tilbodet avdi det vart for dyrt å halda organist og så var dei redde for at kyrkja ikkje tolde så sterkt brus. Mogstad: Livserindringer. Trondhjem 1902 s. 40. Sjå og Edv. Bræin: Folkemusikken på Nordmøre. Årsskrift for Nordmøre Historielag 1936 s. 45. Mogstad vart innsett som kyrkjesongar i Aure fjorten dagar før nedanståande hendingar bar til. Ministerialboka 15. januar 1843.

hed baade paa Psalmen og Melodien; dog skal nogle siden paa Kirkegaarden overlagt med hinanden: næste Søndag at viise Trods og Uorden. Den ovenmeldte Søndag var kun liden Forsamling.» —

«Dom. 3 vel Oculi. d: 19de Martii, Gudstieneste

Introd: 1 Lars Monsen Englie H: Malene Hovlichsdatter. —

Døbt 1 barn. — Begrav 2. Liig. —

denne Søndag giorde jeg ligesom forrige Søndag og førte Sangen an under Psalmen Iesu Christ vi takke dig. Noget efter at Psalmen var begyndt, istemte en Flok nedenfor Korsgangen en afvigende Melodi i en saa dissonerende Tone, at den bedst indøvede Syngemester neppe kunde giøre dem det efter. Af de nermeststaaendes Ansigter kunde man tydelig læse deres Mishag ved Udførelsen af denne overlagte uorden. Saavidt viides skal Skomager Ole Halvorsen Eide, Skræder Anders Leerdal, dreng Anders Jonsen Gredset og dreng Niels Andersen Sundsbye være Hovedmænd derfor.»[5])

Så oppglødde og handlekraftige forkjemparar som soknepresten i Aure hadde nok ikkje O. A. Lindemans Choral-Bog mange av![6]) At seminaria kring 1840 var dårleg budde til å føra lærarkandidatane inn i kyrkjesongen og at motviljen mot all instrumentbruk i religiøse krinsar var ei avgjerande hindring for all slags «udelukkende Brug», har eg tidlegare vori inne på.[2]) Dei gamle salmane frå Kingos, Guldbergs og Evangelisk Christelig salmebok var sikkert bundi til «gamaltonane» med eit sterkt konservativt kjenslekompleks. Ein bør i det heile ikkje gjera seg for store tankar om dei praktiske resultat som vart nådd med O. A. Lindemans Choral-Bog utom dei sentra som hadde orgel i kyrkjone og eit noko utvikla musikkliv.

Først med Ludv. M. Lindemans «Melodier til Landstads Salmebog» frå 1872 ber det mot ein einskap i kyrkjesongen som det er verd å tala om. Lindemans melodi slo utruleg sterkt igjennom, komponisten hadde no og eksperimentert noko før han visste han hadde funni den rette melodiform. Mellom dei åndeleg vaknaste og kulturelt mest aktive, Grundtvig-venene, var hans melodi alt innsungi. Krinsen av dei som kunne og gjerne song hans tonar har sikkert vori i jamn vokster i dei 32 år som var gått sidan Wexels «Christelege Psalmer» kom ut.[7]) Ein kan sjå døme på fullstendig skifte i bygdasongen mange stader, når dei første ungdomane kom heim med Ole Vigs «Sange og Riim» eller Foosnæs og Bentsens Sangbog i lumma. Med Landstads og Hauges salmebøker vart folk

5) Ministerialbok for Oure Præstegjeld 1836—1858. Statsarkivar Todal gav meg denne tilvisinga. — 6) Jfr. likevel brytningane i Frosta: Frosta i gammel og ny tid. Trondhjem 1914 s. 131 f. og s. 142. — 7) Sjå min artikkel: Ludv. M. Lindeman og hans gjerning i den norske kyrkja. Tidsskrift for Teologi og Kirke 1937 s. 109 ff.

og løyst frå det gamle kjenslekomplekset som batt eldre salmebøker til «gamaltonane».

Det fanst og dei som sette noko inn på einskap i kyrkjesongen etter Ludv. M. Lindemans oppskrift, sjølv om hans «Melodier» aldri vart autorisert som eineråd ande. Lærar Knut Årnes fortel frå den andre visitasen biskop Skaar held i Surnadal: Bispen vende seg til lærar Mikkelsen: — Vil De synge en salme med Deres barn, melodisalmens første vers. — Lærar Mikkelsen song salmeverset med barna sine. Bispen: — Hvor har De den melodi fra? — Han hadde melodien frå Zink. — Ja, la Zink være Zink og Lindeman være Lindeman. Hold Dem til Lindeman og ham alene.[8]) —

Typisk for toneskiftet i heim og husandakt kan og det vera som Knut Årnes fortel frå sin eigen heim: Når dei «held kor», var det bestefaren som styra songen heilt til Knut kom heim frå lærarskulen. Då fekk han som hadde lært nytonane, styra songen og gamlingen fekk tegja.[8]) «Vi unge syntest det var stygt (med den gamle syngemåten) og villa ha bein song,» sa gamle Ingeborg Oren.[9]) Det er Ludv. M. Lindemans tonar som avløyser folketonane i bygdene sjølv om restar har haldi seg til vår tid. Men det er helst rettvist å nemna at tre kvart hundreårs forfall har gjort dei mogne for avløysing. Søker ein grunnen til dette forfallet, skal vi her berre nemna dei tempererte instrument og av dei, særleg kyrkjeorgla, som var med og knekte den gamle tonekjensla med naturskala og «svevande» interval.

II.

Den gamle songtradisjonen har såleis levd til han vart avløyst av Lindeman-tonen etter 1840—1870. Den songskikk som rådde før den tid, har helst gamle røter, og det kan vera av interesse å finna fram til han. Men søkjer vi *syngjemåten,* må vi leita på andre vegar enn dei einskilde folketoneoppskrifter, som fører inn til stor kunstnarleg glede og kristeleg audmykt. Korleis song dei gamle *ilag*? Gunnar Wennerberg[10]) skriv i 1851 ut frå sine røynslor i Sverike ein dom som knapt kan vera strengare: «— eller: bed i våra lutherska kyrkor församlingens ledamöter under psalmsången hålla igen sina skrikande halsar och istället löna en kör som *kan* sjunga! De kunna ju om de nödvändigt vilja njuta af sin sång, göra det

8) Munnleg frå lærar Knut Årnes, Surna (f. 1870), som mintest hendinga, han gjekk ut frå læraskulen 1892. — 9) Ingeborg Oren, Stangvik (f. 1848). — 10) Gunnar Wennerberg (1817—1901) har ikkje berre komponert «Gluntarne», ei rad Davidssalmar, oratorier og Stabat Mater, han var og frå 1877 med i revisjonsarbeidet av den svenske koralboka. Sjå Jeanson: Gunnar Wennerberg som Musiker. Stockholm 1929 s. 72 ff.

vid den husliga andakten bäst de gitta. Lika otillfredsställande de predikningar jag hört i katolska kyrkor varit, lika rå och olidlig har sången i den lutherska ofta förekommit mig.»[11]) Wennerbergs fråsegn kan hjelpa oss til naudsynt kritisk innstilling, om ein sjølvsagt må føra nærare vitne før dom vert sagt i sak om norsk menighetssong.

Bygdene kring Trollheimen: Surnadal, Stangvik, Todalen, Ålvundeid, Sunndalen, Opdal, Rennebu, Meldal, Rindalen, har vori eit rikt samlarfelt for religiøse folketonar i vårt land. Stor er den hausten granskarar som Lindeman, Elling, Sandvik, Kr. Halse og Edv. Bræin har bori inn frå desse dalane. Bræins tanke om at folketonane der høyrer same straumdraget til, at det er ein intim folkemusikalsk samanheng i bygdalivet kring Trollheimen,[12]) synest ha mykje for seg om han ikkje er systematisk ettergått enno. I alle fall — og det er det viktige i vår samanheng — kan ein tvillaust rekna den religiøse folketonen som han har levd i slike bygder, som typisk for den gamle menighetssongen i si beste form. Og det skulde ikkje synast for vågsam ei slutning at eit klårt bilete av den gamle syngjemåten før det store toneskiftet her, kunde gjelda langt vidare om ein fann klåre fråsegner frå andre kantar til stønad.

I 1938—39 tok eg meg for å spørja ut gamle folk i Stangvik om songen, helst då slike som var mellom 75 og 90 år og kjente skikkane før Landstads Salmebog og Lindemans Melodier kom. Kingo var då i bruk der.

Den gamle kyrkjesongen var *individuell* i motsetnad til vår unisone, stundom med tendens mot rein solistverknad. Karakteristisk er bygdaordet som enno går om gamalklokkaren i Stangvik, Christen Bruseth,[13]) at «juleverset var glansnumret hans».[14]) Tanken i uttrykket målber eit syn på klokkartenesta, som skil seg avgjort frå det tilbakedregne, tenande romet ein kyrkjesongar må ha i *unison* menighetssong. «Disse sang efter Kingos Salmebok, hvor det ofte er uoverensstemmelser mellem verselinjerne og de foreskrevne melodier. De gamle klokkere kunde da boltre sig av hjertens lyst under sangen.»[15]) Juleverset, «Et lidet Barn saa lystelig», song dei etter gamal kyrkjesed[16]) tri gonger på rad i

11) Dagboksoppskrift frå 2. november 1851 i Gunnar Wennerberg, Bref och Minnen. Samlade af Signe Taube f. Wennerberg. Stockholm 1914. II s. 24 f. Utheva av W. — 12) Munnleg frå Edv. Bræin. — 13) Christen Bruseth (1815—1904) var lærar og klokkar i Stangvik, heimbygda si. Han er adressat til Ole Vig-brevet som seinare vert sitert; dei var skulekameratar frå Klebu seminar. — 14) Munnleg frå Fredrik Bruseth (f. 1867), son til Christen, som nemnte dette som eit vanleg ord i bygda om faren. At Martinus Røkkum (1849—1934) etter det sonen Bersvein Røkkum (f. 1876) fortel, sa at «Alenest Gud» var glansnummeret hass gammel-Bruseth» provar, trass forvekslinga, gjennom uttrykkssettet det same. — 15) Edv. Bræin i Årsskr. for Nordmøre Historielag 1935, s. 35. — 16) «Pligtankeret» udg. af Biskop dr. N. E. Balle. Kbh. 1793 s. 250.

heimane julekvelden, og tonen som Christen Bruseth bruka, måtte tvillaust vera for innfløkt for unison menighetssong.[17]) «Dei song ikkje juleverset likt heller, veit du,» stadfester Elen Røsli.[18]) I Todalen tala dei om eit «Pe'stu-julevers» og eit «Erk'stu-julevers» og meinte på melodivariantar i grenda[19]) og det høver vel med Edv. Bræins ord: «En yndet melodi har vi i «Et lidet Barn», juleverset. Det finnes i utallige varianter.»[20]) Inntrykket av klokkaren som solist finn stønad når Ingeborg Oren[9]) fortel at «Far og mor grunna på nytonane som Bruseth kom med no og då» og Bergsvein Røkkums[14]) ord karakteriserer ikkje berre klokkaren som solist, men og kyrkjelyden som tilhøyrarar: «Det kunn' henn' han va' ustø i tona så'n kom tå, men det vart 'kje nå kleinar tå de. Han laga om tonen til han kom inn att.»[21]) Men klokkaren var ikkje åleine om æra. «Martinus Torvikneset[22]) tok målet tå klokkara, for han song på sitt vis.»[18]) «Gammel-Ingrid Kvendset hadde så overlag fin røyst. I kyrkja song ho for seg sjølv og «krulla» meir enn klokkar Bruseth; ho vart då og seinare ferdig enn klokkaren.»[23]) Utom dei to kunde Ranney Husbye minnast Johannes Husby som skilde seg ut i kyrkja mellom dei beste songarane. Han styra songen i Pe'stua. «Marit Nordbø'na i Tingvoll høyrdes over heile kyrkja.»[18]) Henne kjende dei frå misjonsmøte i Stangvikkyrkja.

Når Martinus Torvikneset «song på sitt vis» er det eit uttrykk for at han ikkje kjende seg bundi av tempo og rytme; «han song frå seg og gjekk,» heitte det enno etter han i bygda. Men han var ikkje åleine om det: Gammel-Næstrø'n var ferdig med andre verset når folk elles slutta med det første. Ein annan skal ha ordlagt seg slik då han kom heim frå gudstenesta: «Idag to' æ klokkar'n, æ song mæ poinni'n tri vers»): eg song meg frå han tre vers.[24])

Stundom gjekk dei i kyrkja einast for å tevla ut klokkaren. Ingeborg Oren[9]) fortalde etter far sin at då Bruseth vart tilsett som klokkar, var det ein frå Kvennbøen og ein annan frå Lykkjebygda[25]) som skulde «syng tå» klokkaren. «Dei krulla så langt at dei høyrde korkje når klokkar'n byrja eller når han slutta.» Faren lo så åt denne hendinga, men han sette mykje pris på Bruseth.

17) Dordi Røsli (f. 1863) som var hos Christen Bruseth i ungdomsåra, fekk læra denne tonen. Dr. O. M. Sandvik har skrivi han opp etter henne. — 18) Elen Røsli (f. 1855), syster til Dordi. — 19) Lærar Leif Halse (f. 1896). — 20) Årsskr. for Nordmøre Historielag 1935, s. 35. — 21) Tendensen mot solistverknad talar og levande ut av den morosame soga om klokkar Breistøl i Sætesdal som Chr. Skredsvig fortel i «Dage og Nætter blandt Kunstnere». Kra. Kbh. 1908 s. 98 f. Haugianarane brukte medvete solosongen til oppbyggjing. Ole Langeland fortel at: Blandt Hauges venner var sansen for religiøs sang levende. De gamle — helst guldbergske salmer blev sunget av en eller to menn, mens de øvrige som var til stede, hørte på. Sit. etter Hermann Norendal: Salmedigtning og salmesamling i Norge 1814—1869. Norvegia Sacra 1929 s. 11. — 22) Martinus Torvikneset (1825—1906). — 23) Ranney Larsdotter Husbye (Halle) f. 1860. — 24) Klokkar Kvendset, Todalen, f. 1890. — 25) Ei grend i Stangvik.

Seinare vart Kristian Halse som klokkar i den nye annekskyrkja i Todalen ute for det same, og det ikkje berre ved tilsetjinga, men ved kvar gudsteneste. Han kunde ta opp ein salme like godt om det var på «gamaltonen» eller på Lindeman-tonen; lærar Knut Gjeldnes[26]) venta alltid til klokkaren var komi i gang og tok så utan undantak opp salmen på den konkurrerande tonen. Det enda med at ein annan i kyrkjelyden reiste seg og sa at no fekk det vera slutt på dette: «Vi kan ikkje ha to klokkara i kjerken.»[27]) Men ordlaget «å syngja av klokkaren» eller «ta tonen tå han» vil mange kjenna att på ymse kantar av landet.[28]) Gamle Ingeborg Oren[9]) gav ein ålmenkarakteristikk av den gamle kyrkjesongen: «Det var ingen som song likt . Sume krulla hit og sume krulla dit. Vi unge syntes det var stygt og villa ha bein song.»

Vitnemål frå mange kantar av landet stadfester det inntrykk vi her har fått frå Nordmøre. Menighetssongen i Å kyrkje i 1844 har Ole Vig[29]) fortalt om i brev til Christian Bruseth der han roser sokneprest Magelsens messing og så held fram: «Som en Modsætning hertil maa jeg ogsaa nævne den herværende Kirkesang, der ikke blot gaaer som almindelig efter den gamle Maade men ogsaa er saa overordentlig daarlig, at jeg næsten uden Overdrivelse tør paastaae, at alle Toner i den chromatiske Skala høres samtidig. Jeg skulde meget ofte være i Uvished om, naar et nyt Vers begynder, hvis ikke Klokkeren med sin Kjæmperøst uden mindste Hensyn til Cressendo lod sig høre som et mægtigt Tordenskrald, hvis Ekko ryster Kirkens Mure.»[30]) Dette kan knapt ha vori noko ukjent for brevmottakaren, om kanskje dimensjonane i Å kyrkje var andre. Klokkar Aglen[31]) i Fosnes stana no og då i salmen og bad menigheten tegje om dei ikkje kunde fylgja han.[32])

Henrik Wergeland[33]) har i Folkebladet nr. 12 1832 eit «Forslag til Kirkemusik paa Langfredag» og motiveringa for framlegget byrjar såleis: «Vi savne paa de fleste Steder en Kirkemusik. Den lutheranske Frihed, at enhver kan synge med, frembringer denne Storm af Mislyd i vore Kirker, som gjør Forsangeren til et langt-

26) Lærar Knut Gjeldnes, f. 1839. — 27) Erik Oren, f. 1886. — 28) Biskop Lunde fortalde i eit foredrag i Baklandets menighetshus om ungdomar i Setesdal som i hans tid gjekk til oppbyggjingsmøte for å syngja av heile møtelyden. — 29) Om Ole Vigs musikalske føresetnader, sjå t. d. den vakre forteljinga i Arvesen: Samliv, Kra. 1915, s. 191 f. — 30) Brev til Christen Bruseth dt. Aae Præstegaard 23de Januar 1844. Jfr. og det som Knud Knudsen fortel i Livsminner. Oslo 1937 s. 49 f. — 31) Klokkar Aglen (1855—1924) er kjelde til den opphavelege form av «Sjå soli på Anaripigg». Jfr. O. M. Sandvik: Folkemusik i Gudbrandsdalen. Kra. 1919 s. 38. Soneson hans, lensmann Aglen, Otterøy, gav og opp til meg at bestefaren hadde komponert ein omtykt tone til «En Vildand svømmer stille». — 32) Olaf Faksdal, Jøa, f. 1871, fortalde dette. — 33) I Henrik Wergelands heim var det arbeidet mykje med kyrkjemusikk; prost Nicolai Wergeland var ein høgt kultivert musikkelskar. Sjå Camilla Collett: I de lange Nætter. Samlede Værker. 1912 s. 19.

bagefter kommende Echo af en Sværm kam-pibende, igjennem Koralerne med afskyelige Hviin ilende Kjerringe-røster, og som bortveirer alle religiøse Følelser, sønderskjærer hvad der kunde sidde tilbage af disse, og vækker Harm, Spøglune og Tanken om en Daarekiste. Et par Psalmer burde kun gives til Priis, men de andre udføres af Sang- og Musik-dygtige.»[34])

Songlærar Lars Roverud[35]) skriv sameleis i 1815: «I de fleste Kirker haves intet Orgel. Sangen bestyres af de saa kaldte Klokkere, hvoraf neppe 1 af 50 kjender en Node, endsige de skulde have Musikdannelse; og hvor skulde de vel have faaet den fra? De Fleste synge Kirkemelodierne efter deres egen Smag d. e. med Alskens Tremulanter, og jo høiere og stærkere de kunne skraale, desto bedre.»

«Der gives ogsaa næsten i hver Bygd En blandt Almuen, der kappes med Klokkeren i at skrige og slig en *Stentor* er stor i Anseelse for sin Færdighed i at *tage Tonen fra,* d. e. overskrige Klokkeren. Der, hvor man har Orgel i Kirken, gaaer det vel lidt ordenligere til med Sangen, men Organisterne have i Almindelighed liden Dannelse; nogle spille endog *vildt,* d. e. uden at kjende Noder, eller accompagnere Psalmemelodierne efter egen Smag; jo flere Hokuspokus, Triller og Løb de kunne faae anbragt ved hver Strophes Indledning, jo bedre.»[36])

Om og Roverud høyrer til dei mindre musikkautoritetane[37]) så har han då fare ikring i kyrkjelydane vidt over landet og det nett i slikt ærend.[38]) Det kan likevel høva å enda denne sitatsamlinga med eit ord frå den ålment godkjende store, ja, einaste kyrkjemusikkautoritet landet vårt åtte på den tid, organist Ole Andreas Lindeman. Hans ord er frå 1834, men røynslegrunnlaget går attende til barneåra i Surnadal 1769—1783, til grannebygda åt Stangvik, der vi tok vårt utgangspunkt. O. A. Lindeman avviser alle avvik frå ein tones originalform, kva motivering endringa så kviler på «og visselig allermindst *Menighedernes* saa saare afvigende og forskjellige, ofte hinanden heel ulige og reentud contraire Sang af de forekommende Melodier, kan saaledes her komme i Betragtning eller tages til Følge som Regel og Rettesnoer eftersom al gyldig Autoritet mangler — om man end, hvad det sidste Punkt angaaer, undertiden af en og anden Usagkyndig har baade hørt slig urimelig Paastand som læst den paa Prent.»[39])

34) HenrikWergeland: Samlede Skrifter III. Artikler og småstykker I. 1932 s. 313. — 35) Lars Roverud (1777—1850), sjå Norges Musikhistorie. Kra. 1921, I, s. 66 f. og s. 128 f. — 36) Et Blik paa Musikens tilstand i Norge etc. af L. Roverud. Chra. 1815 s. 18, jfr. merknad s. 19. — 37) O. A. Lindeman om Roverud, sjå Norvegia Sacra 1935 s. 23 f. og 28 f. — 38) Sjå Norendal: Salmedigtning og salmesamling i Norge 1814—69. Norvegia Sacra 1929 s. 183 f. — 39) Norvegia Sacra 1935 s. 19 f.

Ser ein på folketoneoppskriftene, er melodiane ofte så nedgrodd av melismer at det vilde krevja virtuost oppøvde songarar om dei skulde fylgjast åt. «At ikke flere (folketonar) egner sig for menighetssang enn tilfellet er, henger sammen med at adskillige av dem har det store kunstverks upraktiske egenskap: de er ikke tenkt som fellesuttrykk, de vil bare sannest mulig male sjelens stemning, hvad der ikke alltid faller sammen med melodisk enkelhet og menighetssangens krav.»[40]) Det er helst så at melismene var eit felt for subjektiv utforming av ei nokonlunde fast melodisk line om og forsiringane kan ha sitt opphav frå mellomaldersongen.[41]) Ei grundig variantgransking vilde avgjera kor langt folk har kjent seg bundi av tradisjon, kor vidt dei tok seg fridom til å syngja kvar «på sitt vis». Det er kjent nok at dei som skriv opp folketonar har havt bry med at same songaren varierte ein tone. Ludv. M. Lindeman har randmerknader til oppskriftene t. d. «Pauserne bleve ikke iagttagne».[42])

Lektor Ryssdal i Trondheim seier ut frå sine røynslor at songen er svært laus i så måte, mellom anna varierer byrjinga på ein tone vers for vers etter som avslutninga på verset framfor tar form.[43]) «Å skriva upp folketonar er eit vandt arbeid — av den grunn og at høgda på sume tonar kan skifte ikkje berre innanfor eit vers, men jamvel slik at tvo vers sume tider ikkje hev same høgd på elles tilsvarande tonar.»[44]) Kristian Halse skreiv opp tonar som Ola Halset[45]) song for han. «Du syng ikkje like eins idag som igår, Ola,» sa Kristian Halse. «Nei, det gjer eg aldri,» var svaret.[46])

Men dette høver ikkje ille med *meditativ* salmesong i si beste form som samlar sindet om ord og innhald, og lite lyder på samklang og kunstnarleg verknad. Stefar til mor, Martin Austvik,[47]) helga alltid søndagen med lesnad og salmesong når det ikkje var preikehelg. Han song dagens salmar og las bøner og tekster for seg sjølv inne i stua, han las og song med klårt, høgt mæle utan at noko fekk uroa han. Om ungar leika og vaksne gjekk ut og inn, var det som han korkje høyrde eller såg. Han var van med og innlevd i ei oppbyggjingsform som ikkje ansa noko utanom. Slik møter vi ein meditativ salmesong som er *individuell* i motsetnad til vår unisone. Frå kyrkjesoga har vi i Hans Nielsen Hauges forteljing om sitt religiøse gjennombrot det klassiske døme på slik salmesong til sjølvoppbyggjing, ei oppbyggjingsform som vart han vanleg heile

40) O. M. Sandvik: Den norske kirkes koral; i «Gammelt og Nyt fra Trøndelagen, Møre og Namdalen» utg. av J. Gleditsch. Oslo 1925 s. 16. — 41) Jfr. O. M. Sandvik: Kingotona. Oslo 1941. Indledning s. XIX. — 42) Sit. etter O. M. Sandvik: Kingotona. Innl. s. XXI. — 43) Munnleg til underskrevne. — 44) Erik Eggen: Litt um norsk folkemusikk; Syn og Segn 1911 s. 111. — 45) Ola Halset (1842—1924). — 46) Munnleg frå kyrkjesongar Kvendseth. — 47) Martin Austvik, Frosta, 1861—1934.

livet ut.[48]) Haugianaren Myhre seier og: «Intet kunde mere tilfredsstille mig end Salmesang, og jeg lærte derfor mange Salmevers udenad som jeg opbyggede mig med i min Ensomhed.»[49]) I *denne* samanhengen vert tendensen mot solistverknad som all brilliering i åndelege ting, synd mot det heilage livet. Tanken om den meditative songen vart eg ført inn på av biskop Balle som mot alle skynarar i samtida, hevdar at slik laus, disharmonisk song i kyrkjone trass alt tener til oppbyggjing.[50]) Men dei kritikarane han har ordskifte med, har rett i at denne songen er drepande for all oppbyggjing og andakt hos folk som har møtt den reine songen i sin tonefylde.

Dette skulde tyda på at den lause syngjemåten er eit steg på vegen mot fyldig, unison song. Vi må difor freista å finna om tida før 1800 har vitnemål i den leid, eller om denne syngjemåten er eit forfall frå reformasjonstida, som når det gjeld kraft og venleik i melodiforma udisputert er den klassiske tid for salmesongen.

III.

Confessionarius Bastholms skrift «Forsøg til en forbedret Plan i den udvortes Gudstieneste» frå 1785 vart opphavet til ein flaum stridsskrifter i Noreg og Danmark, som helst er eit sersyn i vår kyrkjesoge. Mesteparten av det er ein lite oppbyggjeleg lesnad som i personleg brennhug ofte nærmar seg det usømelege. Her skal ein ikkje skifta sol og vind mellom partane og heller ikkje diskutera dei problem som der er reist, korkje prinsipielt eller i praktiske einskildting. Men ein og annan gong nemner dei stridsheite debattantane ting som viser oss korleis det faktisk vart sungi i norske og danske kyrkor i det 18. hundreåret.

I sin trong til å reformera salmesongen seier Bastholm: «At bede i Riim er allerede unaturligt; men kommer der endnu Musik, og Takt og Triller til, hvad maae det da ikke være?»[51]) Forfattaren til «Den geistlige Talekonst» har sikkert ikkje umedvete sett «Triller» som klimaks i setninga. Hans plan om å syngja Litaniet «choorviis: saaledes, at Cantoren eller Degnen tillige med dem, som synge i Choret, synger et Stykke uden Orgelværk; derpaa synger Meenigheden aleene et Stykke med Orgelet, og saaledes vexelviis fra Begyndelsen til Enden»,[52]) vilde *vi* avvist med at slikt må

48) «Om religiøse Følelser og deres Værd». Chra. 1817 s. 29 og s. 32. — 49) Sitert etter Norendal: Salmedigtning og salmesamling i Norge 1814—69. Norvegia Sacra 1929 s. 35. Sjå og den vakre skildringa Balle har i «Pligtankeret» 1793, s. 287 f. — 50) «Pligtankeret» s. 406. — Personleg har eg eit par vener som er heilt utan sans for tonar. Dei syng likevel varsamt med i menighetssongen på ein einaste tone, og har tvillaust stor oppbyggjing av det. — 51) Bastholm: Forsøg, s. 12. — 52) Bastholm: Forsøg, s. 28.

skapa rot i ordna menighetssong, men ingen av hans mange critici finn dette argument. Ein psevdonym debattant skriv: «at man i en Landsbyekirke under Sangen meget gierne kan tabe Andagten, endogsaa ved de bedste Psalmer; og, om Degnens Stemme er nok saa god, kan han dog ikke dæmpe den øvrige Menigheds forskjellige Toner. Jeg har kiendt dem iblandt den ringe Stand, som sang alle Psalmer efter een Tone, og dog giorde sig megen Umage i Kirken for at overskrige de andre. Hvad Samling og Andagt kunde nu saadannes Naboe have, naar hans Gehør ikke var fordærvet. Man maatte begynde en anden Strophe førend den første var halvt til Ende; og visserligen har jeg da ofte, som Hr. Dr. Bastholm siger, vendt Bladet om for at see Psalmernes Længde, ja undertiden lagt Psalmebogen ganske bort.»[53]) Utom liturgidebatten seier kapellmester Schultz med klåre ord: «I Danmarks Provindser, og især blandt Landfolket, veed man endnu lidet eller intet af Musik. Endog den almindelige Choralsang i Kirkerne er endnu et raat Skrig uden reen Intonation og Sammenstemning. Naar et Folk endnu i den Grad er ligegyldig for Menneskets ædleste Sandses, Hørelsens, Forlystelser, at Skrigen og Syngen, Falskt og Reent, er eet — dog dette er blandt Europæere ikke muligt; men naar et Folk kun kiender Musik af Navnet, eller høit kun de nederste Trin af dens Tryllekraft, og har om det Indtryk, den kunde giøre paa dets Følelse, ingen videre Erfaring end den, det raae Skrig eller falsk spilte larmende Instrumenter frembringe, saa kan man antage, at i det mindste mange af de behagelige Følelser, der forhøie Livets Nydelse, endnu ere dette Folk ubekiendte, — —.»[54]) Sjølvsagt har opplysningstida lysare syn på framtida enn fortida; men like vel må ein gi akt på at ein autoritet som Schultz i klåre ord held dette for eit lægre steg i utviklinga og ikkje for eit forfall.

I åtte lange paragrafar har Henrich Ussing i «Kirkeforfatningens» fjerde del gjennomgått spørsmåla om kyrkjesongen frå ymse synsstader: om alder og endringar, soga om kyrkjesongane, når ei ny salmebok trengs, korleis ein skal få ho i stand, reglar for tilskipinga, omsyn til språk og innhald; han går vidare og omhandlar salmebruken i gudstenesta: kor mange ein skal ha, salmeval, melodiar og skriftesong. Så kjem han i § 304 inn på vårt emne: «at faae vore Kristne til at synge noget bedre, noget ordentligere, noget mere harmonisk, end hidtil — —.» Han slår fast: «At det skurrer slemt i hvert naturlig godt Øre, naar Sangen ved Gudstienesten er uordentlig, støiende, skraalende og af forskjellige Toner, det er ganske

53) Mettes Svar til Emilie angaaende Hr. Dr. Bastholms Forsøg. Kbh. 1785, s. 5. — 54) Capelmester Schultz: Tanker over Musikens Virkning etc., omsetjing. Minerva 1790, 1. Bd., s. 254—267.

vist; — —» og meiner: «At danne alle vore Kristne til store eller blot gode Sangere, er ganske umueligt — —.» Han set si von til lovbøter, med di han ganske opplysande seier: «Enkelte Menneskers slette Gaver i den Henseende kunde heller ikke just skade Gudstienesten saa saare meget, dersom kun alle de, som Naturen slet ikke har dannet til Sang — de ere just ikke mange — ville være saa billige at smaasynge efter andre i Gudstienesten, isteden for at de ofte vise sig allerivrigst til at skraale ret høit; og det burde Kirkelovene i det mindste forbyde dem, endskiønt det ikke er mueligt at holde derover; men saa kunde de i det mindste vide at det er Uret, og derom burde disse ogsaa af Skoleholderne og Præsterne udtrykkelig erindres, og vænnes dertil ved Sangen i Skolerne; maaskee dog nogle af dem derved kunde forbedres, og blive lidt undseelige.» — Han ynskjer hjelp frå skuleopplæringa; men der støyter ein og paa store vanskar: «At Skoleholderne overalt selv kan synge alle vore Kirkepsalmer ordentlig, eller dog i det mindste de almindeligste og letteste Melodier af dem, blot det er der neppe nogen som troer, der ret kiender vores nærværende Skoleforfatning; og hvad kan man da vente sig av Sangen i Skolerne? især da der endnu hører noget mere til at undervise andre i Sang, end blot selv at kunne synge?» Å skaffa til vegar gode forsongarar er første steget på vegen, så må seminariene ta opp ein halv times songopplæring kvar dag; men forutan forsongaren burde det vera eit lite kor av dei beste songarane mellom skuleborna i kvar kyrkje; «thi den bedste Sanger kan ellers let staae Fare for at forvildes naar han er eene, af de mange ukyndige og omvrælende Sangere; — —.»[55])

Dette myrke biletet som stig fram hos Ussing, skulde ein tru var avgrensa til dei kyrkjer der det ikkje fanst orgel; men i neste paragraf let han oss med klåre ord vita at det tvert om er langt verre der orgla skulde styra songen. «Hver opmærksom Kirkegiænger maae dog sikkert have mærket det, at man i de fleste vore Kirker, hvor der er af de almindelige Orgelverker, neppe kan mærkelig høre Folkets Sang, i det mindste ikke hvad der synges; og man har mere end faa Exempler paa, at nogle have synget een Psalme, og andre en anden, især naar de havde een Tone, at nogle synge eet Vers og andre et andet, skeer ogsaa ofte, thi det er næsten umueligt i de fleste Kirker at høre, hvad for et Vers der synges paa, for bare Skraal af Orgelet, naar det gaaer med alle sine Stemmer. Hvortil dette stærke Skraal skal, det kan jeg umuelig begribe,

55) Kirkeforfatningen i de kongelige danske Stater etc. IV. 1. Sorøe 1788. § 304, s. 589—597. Jfr. Edv. Storm i Minerva 1798, 1. Bd., s. 130 f. og s. 134, om lærarane og koralsongen.

uden det skal være for at døve vore Kristnes uharmoniske Sang, thi det er virkelig den eneste Tieneste det gjør, men det er Skam for os at sige, at det skal nødvendig behøves, thi naar vi, som vi bør, lære vor Ungdom at synge bedre, saa er dette meget ufornødent. — At denne Orglets Overskraalen skulde tiene til at lære Menigheden en regelmæssigere Sang, som nogle drømme om, det er saa langt fra, at Menighederne, just ved saadan Overskraalen og Ørenes Døvgjørelse, aldrig kan lære at synge rigtig; jo høiere Orgelet med mange Stemmer vræle Tonerne ud, naar disse endogsaa ere rigtige, jo mindre kan Folket lære Tonen; hvorfor ogsaa Kirke-Sangen i vore Kiøbstæder er virkeleg i sig selv langt slettere end i endeel Landsbyer, som have en god Forsanger.»[56])

Når dei i liturgistriden dreg ordskiftet inn på messinga, synest det må vera heilt klårt at det berre var dei få utvalde som hadde sans for velklangen. *Der* er det biskop Balle hevdar at «Man er forvisset om at de fleste dog have Tankerne samlede, og mærke paa Ordenes Indhold»,[57]) når kyrkjelyden ikkje berre syng med heile messa, som biskopens artikkel heilt igjennom viser, men når lyden som ein norsk prest opplyser, «ikke gientager Ordene sagte for sig selv, men reent overskriger ham».[58]) Den norske presten meiner at «Uorden og Disharmonie aldeles forstyrrer den (andakten) — og er det ikke Uorden, naar Præsten synger i een Tone, og Meenigheden i en anden? naar Meenigheden er færdig inden Præsten er halvveis, og derpaa atter begynder ved det Sted hvor Præsten nu er —.» Ein skal ikkje vera for snar til å gje biskop Balle urett, — men sjølve saka, den rotute synginga i messa, synest det ikkje vera dissens om.

Biskop Balle var føraren for dei moderate i liturgistriden og han dreg på mange vis konklusjonane av striden i skriftet «Forsøg til en forbedret Indretning av den off. Gudsdyrkelse» frå 1810. Her stadfester han og det vi har set om menighetssongen, med di han freistar råda bot på veilone: «Da træder Kirkesangeren frem i Chorsdøren og oplæser det første Vers af Høimesse-Psalmen, hvilken han derpaa afsynger tillige med Meenigheden, under Op- og Nedgang på Kirkegulvet, for at komme dem til Hielp, der maatte forfeile enten Nummeret eller Tonen.»[59]) Ettersom skriftet var ein reformplan for kyrkjone i begge rike, gir sitatet inntrykk av kor vide krinsar han meinte vanskane rådde.

Grunnlaget for salmesongen som får ein slik samla og drepande kritikk , var det naturleg å søka i koralbøkene som då var i bruk.

56) Kirkeforfatningen IV. 1. § 305 s. 597—615. — 57) «Pligtankeret», s. 406. — 58) «Minerva», Kbh. 1796, s. 247—250. — 59) Balle: Forsøg til en forbedret Indretning af den off. Gudsdyrkelse. Kbh. 1810, s. 2, sjå og «Pligtankeret», s. 260 f.

Det er Schiørrings «Choral-Bog» frå 1783 og Breitendichs frå 1764. Men når Breitendichs «Choral-Bog» er den *første* koralboka i våre land som var skrivi og prenta til bruk ved orgelspel, er vi komne til utgangspunktet for ein menighetssong som kunde ta orglet til hjelp for å vinna einskap og fastleik frå kyrkje til kyrkje. Vi ser då at kyrkjesongen «udi den Kongelige Slots Kirke» er sett opp som mynster.[60]) Breitendich har ikkje frå først av tenkt å senda boka til prentings, difor er det komi med «Sexten Deele — — — som aldeles ikke henhøre til Choral-Sang, skulde ey heller her have blevet ommeldt, hvis ikke per Abus udi Choral-Bogen hist og her saadanne smaa Proportioner af Noder vare indløbne — —.»[61]) Smålåten stig han sjølv tilbake med verket sitt for det som betre kunde nå føremålet: «I øvrigt skal det være mig ligegyldigt om det maa være denne eller en anden der skulle blive til Brug, naar det ikkun maatte være een, og at den maatte være god — —.»[62])

60) Titelbladet til Breitendichs Choralbog. — 61) Breitendich: Et lidet Forsøg at kunde lære sig selv at synge en Choral efter Noder. Kbh. 1766, s. 9. — 62) Breitendichs Choral-Bog. Fortale.

(Fortsettes.)

EN NY NORSK KOMMENTAR TIL JAKOBS BREV

Jakobs brev, oversatt og fortolket av Lyder Brun. Oslo 1941, Aschehougs forlag.

Denne kommentaren er utkommet 52 år etter Sigurd Odlands vitenskapelige kommentar til Jakobs brev, og det er Bruns håp at den vil bidra til å fornye interessen for dette brevet og dets forkynnelse innen vår kirke. Han framholder at Jakobs brev er blitt tilsidesatt i den lutherske kirke på en måte som har vært uheldig for den, og minner om Adolf Schlatters ord at våre kirker har skadet seg selv alvorlig ved den overfladiske måten de har lyttet til Jakobs ord på, og han mener at dette skriftet enno den dag i dag har et alvorsord å si kirken og teologien, framfor alt om gjerningenes og moralens stilling og betydning både i det kristne liv og i den kristne tenkning.

Likesom i sin kommentar til Lukasevangeliet (1933) har professor Brun også i denne kommentaren fulgt den «reproduktive», ikke den «glossatoriske» metoden. Det gjør han også rett i. Riktignok krever den siste mindre plass, men den fører lett til at man overser vedkommende skrifts intensjon, enhet og organiske sammenheng, og den gjør eksegesen tørr og kjedelig; vi eldre som i våre studenterår strevde med de gamle kommentarer av H. A. W. Meyer og B. Weiss, kjenner vel til disse mangler. Fremdeles har Brun også denne gang liksom i kommentaren til Lukasevangeliet delt den såkalte «innledning» i orienterende bemerkninger som er stilt foran eksegesen, og et tilbakeblikk som følger etter til slutt. Han finner nemlig at den vanlige framgangsmåten, å stille alle innledningsspørsmål foran, er pedagogisk uheldig, da den altfor lite tilskynder leseren til selvstendig undersøkelse og prøvelse. Det lar seg heller ikke nekte at det er punkter i «innledningen» som først leses med fullt utbytte når man er ferdig med fortolkningen. Men etter sin idé hører innledningen til før eksegesen, da den skal gi de historiske og litterær- og tradisjonskritiske utredninger som tilsammen dan-

ner forutsetningen for fortolkernes forståelse og utlegning av skriftet, og den nevnte ulempe kan avhjelpes ved at man leser viktigere deler av innledningen omigjen etter fortolkningen. En deling etter Bruns mønster medfører også lett unødige gjentagelser og innbyr dessuten til en sammenblanding av eksegese og bibelteologi. Endelig legger professor Brun mer enn andre fortolkere vekt på at det bibelteologiske (idéhistoriske) stoff blir grundig behandlet, og han har egne utredninger om de viktigste bibelteologiske begreper. Dette er i og for seg verdifullt nok, men bibelteologi er no en gang en egen disiplin, og skulde så meget av den medtas og gjentas i alle kommentarer, vilde vi få en unødig og trettende overlesselse av bibelteologisk stoff i dem.

Foruten med en lengere rekke bibelteologiske randbemerkninger er kommentaren også forsynt med tre ekskurser: om tro og gjerninger hos Jakob, om rettferdiggjørelsen hos Jakob og Paulus og om den historiske bakgrunn for Jak 2, 14—26. Om Jakobs lære om rettferdiggjørelse ved gjerninger og Paulus' forkynnelse av trosrettferdigheten sier Brun at de er så forskjellig orientert at de ikke egner seg til sammenlikning. Mens Paulus ser Abrahams rettferdiggjørelse som en frifinnelse av den ugudelige på grunnlag av tro uten lovgjerninger og legger vekt på at Abraham ble rettferdiggjort ved tro før han ble omskåret (Rm 4), oppfatter Jakob hans rettferdiggjørelse som en guddommelig anerkjennelse av den rettferdige ut fra hans gjerninger (2, 21), og han knytter den derfor uttrykkelig sammen med Abrahams ofring av sin sønn Isak, et offer som tydeligvis er betraktet som en «gjerning» og som det høyeste uttrykk for den gjerningenes rettferdighet som fikk sin guddommelige anerkjennelse ved rettferdighetserklæringen (v. 21). Likevel kan det med en viss rett sies at Jakob og Paulus ikke står i strid med hinannen, da den sistes forkynnelse av rettferdiggjørelsen er annerledes orientert og ligger i et helt annet plan enn Jakobs. Det Paulus kaller «lovgjerninger» er nemlig ikke det samme som det Jakob kaller «gjerninger», men det er alt det Moseloven krever, deriblant oppfyllelsen av dens kultiske og ceremonielle bud. Loven er for ham den empiriske Moselov, som etter hans mening holder mennesket i trelldom og nedkaller forbannelse over det, den rettferdiggjørende tro er motsetningen til alt som heter lovgjerning, uttrykk for menneskets rett og slett mottagende stilling til Guds uforskyldte nåde, og rettferdiggjørelsen er en foregripelse av Guds esjatologiske dom, en frifinnelsesdom som Gud allerede no feller over den troende på grunnlag av Kristi sonings- og forløsningsverk, og derfor en akt som faller sammen med syndsforlatelsen og medfører det sønnekår som den kristne allerede no har (Rm

4, 6 f.; 5, 1 f., 17; Gl 4, 4 f.). Men også Paulus krever lydighet mot Guds lov og gjerninger av samme art som dem Jakob vil ha, og det som denne siste kaller rettferdiggjørelse, svarer til den dom etter gjerninger som Paulus forkynner. Den uvirksomme og døde tro som Jakob bekjemper, vilde dessuten heller ikke Paulus ha tilkjent rettferdiggjørende og frelsende kraft, og han vilde ikke ha forkastet den rettferdiggjørelse av gjerninger som Jakob lærer, skjønt han sikkert vilde ha misbilliget uttrykksmåten og ikke godkjent hans gammeltestamentlige bevis (s. 108).

Det er interessant her å anstille en sammenlikning med professor *Odland*. I et lengere ekskurs i sin kommentar behandler også han spørsmålet om tro og gjerninger og rettferdiggjørelsen, og han finner at det er en «differens» eller «nyanse i oppfatningen» hos Paulus og Jakob, idet nemlig den siste synes å mene at Gud regnet Abraham troen til rettferdighet, fordi den i seg selv var spiren til et nytt, hellig liv (s. 178). Meget klart framholder Odland at Abrahams rettferdiggjørelse etter Jakob besto i selve den anerkjennelse Gud under og etter ofringen av Isak ga Abraham etter Gen 22, 12, 16, 18, selv om ordet rettferdiggjørelse her ikke er nevnt. Både i denne utredningen og ofte ellers forekommer det meg at Odlands framstilling er klarere og mer pointert enn Bruns. Derimot er hans stil i dette ungdomsarbeid, og også ofte seinere, tung og knudret og virker derfor lett kjedelig. Brun derimot fører et lett og flytende språk og leses med letthet, om han enn må sies å være altfor ordrik og, som så mange teologer, å ha et latinsk stilgrunnlag. Dessverre er også germanismenes tall stort hos ham. Uttrykk som «vil være holdbart», «vil der være tenkt på», «enhetlig» og andre har aldri hørt hjemme i en virkelig norsk språkføring og bør heller aldri få hjemstavnsrett der. Det er vel også en tvilsom forbedring når han i bibelspråket, som ganske visst bør være hjemlig, men samtidig også skal ha et høytidelig preg, innfører formen *dere* istedenfor *I* og *eder*; iallfall klinger det dårlig når han 1, 22 oversetter: «Dermed forregner dere dere selv.» Hva bibelteologi, formhistorie og stilkritikk angår har Brun kunnet nyte godt av de framskritt forskningen har gjort på disse felter siden Odland skrev, og Bruns kommentar betyr derfor også på disse områder et stort framskritt sammenliknet med hans.

Av nyere kommentarer er det *M. Dibelius'* (i Meyers kommentarverk, 1921) Bruns arbeid mest minner om. Liksom Dibelius hevder også Brun med styrke at Jakobs brev tilhører tiden etter Paulus' kamp mot judaismen. Når nemlig Jakob bestrider at troen frelser, og at den rettferdiggjør, er dette ikke historisk sannsynlig før Paulus hadde satt tro og lovgjerninger i skarp motsetning til hver-

andre og hevdet at troen og bare den rettferdiggjør og frelser. Sannsynligvis bekjemper Jakob hverken direkte eller indirekte Paulus' forkynnelse, men derimot misforhold som han kjenner fra sin egen tid, og han hevder av all kraft en etisk kristendom overfor en sedelig ufruktbar troskristendom som mer eller mindre dekket seg med paulinske slagord. Etter Brun er brevet skrevet mellom år 70 og 90 e. Kr., og da Jakob døde senest år 66 e. Kr., er det altså uekte og for så vidt et falsum. I alt framfører han fem grunner for at dette er tilfelle, deriblant foruten den nevnte også den at galileeren Jakob sikkert talte aramaisk, og at det ikke er sannsynlig at han har ervervet seg det herredømme over gresk språk og stil som brevet vitner om.

Jeg kan ikke si at jeg føler meg overtydet ved Bruns grunner. Selv om Jakobsbrevet hverken direkte eller indirekte vilde bekjempe Paulus' forskynnelse, måtte det likevel nødvendig bli oppfattet som en polemikk mot ham, hvis det var skrevet på en tid da hans brev allerede var kjente rundt omkring eller endog meget utbredt, og jeg kan vanskelig tenke meg at en forfatter hadde mot og lyst til å opptre mot en mann som da var så alminnelig anerkjent som Paulus. Forholdene som brevet forutsetter, kan dessuten også sies å passe på en tidlig tid da de jødekristne enno ikke har skilt seg ut fra den synagoge de opprinnelig tilhørte, og derfor undertrykkes av de rike jøder der, og når allerede Jesus hadde grunn til å bekjempe en død tro uten gjerninger (Mt 7, 21), har ganske visst også de kristne tidlig hatt det. Hva språket angår, har *O. Roller* klart påvist at en forfatter i den hellenistiske verden sjelden skrev sine brev selv, men alminnelig benyttet en sekretær som preget dem med sin stil og sitt språk (Das Formular der paulinischen Briefe, 1933), og det er derfor i og for seg intet i vegen for å anta at Herrens bror Jakob har gitt en hellenist i sine omgivelser i oppdrag å nedskrive på gresk og forme et brev han vilde sende. Endelig stemmer det lite med Jakobsbrevets høye etiske kvalitet at det med hensyn til forfatterskap er et falsum.

Til slutt vil jeg nevne at professor Brun energisk avviser den anskuelsen at brevet er en lett kristelig tillempning av et jødisk grunnskrift eller en mer eller mindre inngripende kristelig bearbeidelse av en formaningstale i patriarken Jakobs navn, og han ender boken med en inngående utredning herom. Som en liten biting kan noteres at Brun i denne boken på vanlig vis skriver greske tekstord med greske bokstaver, mens han i sin kommentar til Lukasevangeliet gjorde seg til talsmann for den oppfatning at de bør skrives med alminnelige, for alle forståelige bokstaver.

D. A. Frøvig.

CLAUS L. CLAUSEN — ET HUNDREÅRSMINNE

Den 13. september 1843 utstedte den norske menighet i Muskego, Wisconsin, et kallsbrev til den unge C. L. Clausen, og den 18. oktober ble Clausen ordinert til prest av den tyske gammel-lutheraner, pastor L. F. E. Krause. Prestevielsen fant sted i en låve i Muskego. Fra denne tiden regner man tilblivelsen av en ordnet norsk kirke i Amerika.

Pastor Clausen fortjener å minnes med meget mer enn disse linjene som vi i øyeblikket må nøye oss med. Professor Hjalmar Rued Holand skriver i sin bok «Den siste folkevandring»: «En av de mest fortjente menn som har levd blant norske folk i Amerika, var dansken Claus Lauritz Clausen.» Han var en høyt begavet predikant, folkelig og vinnende i omgang, en utrettelig visitator og sjelesørger. Men også som organisator av kolonisasjon og hjelper for norske nybyggere har han innlagt seg stor fortjeneste. Et fotografi fra 1877 framstiller Clausen i ornat. Han har et vakkert, åndfullt ansikt, utstyrt med det ekte amerikanske bukkeskjegg. Hans livsløp gjengis her etter «Who is who» (av Malmin, Norlie og Tingelstad, Minneapolis 1928), Festskrift for den Norske Synode (Decorah 1903) og især Den norsk lutherske Kirkes Historie i Amerika av J. A. Bergh (Minneapolis 1914).

Clausen var født i Ærø 3. november 1820. Hans far var gårdbruker og landhandler. Ganske ung ble han kristelig vakt og kom under grundtvigiansk påvirkning. Bergh sier at han begynte å studere teologi, men det kan ikke forståes så at han fikk tatt artium, for Clausen sier uttrykkelig at han ikke kunde lese gresk. Han beskjeftiget seg med mange ting, men så ble all virksomhet stengt da han ble syk. Lægen rådet ham til å reise til Sveits eller Norge. Clausen valgte Norge, og her ble han kjent med haugianere, især fikk han en trofast venn i den kjente Tollef Bakke fra Drammen.

Clausen reiste samme år tilbake til Danmark. Men da han fikk høre at Schreuder skulde dra ut som hedningemisjonær, fikk han lyst til å følge ham. Han kom atter til Norge i 1843, men det ble ikke til noe mellom ham og Schreuder. Så fikk Bakke brev fra menigheten i Muskego om å finne en prest til dem, han henvendte seg til Clausen, og han drog ut, visstnok i den bestemte hensikt å få ordinasjon og virke som regulær prest. Etter ordinasjonen inntok han en framtredende stilling i de norske menigheter. Han ble valgt til superintendent i deres første sammenslutning, «Den norsk-evangeliske-lutherske kirke i Amerika» (1851). Valget varte riktignok bare til 1852, da denne sammenslutningen ble oppløst og en ny stiftet med samme navn, seinere kjent under navnet «Den norske Synode».

Clausens forhold til synoden ble preget av hans varme, oppriktige men vel også lett påvirkelige sinn. En tid nedla han sitt presteembede, men i 1861 meldte han seg igjen til tjenesten og forkastet da sin tidligere grundtvigianske «kirkelige anskuelse» som en «stor synd, som han hjertelig angret og bad Gud og mennesker tilgi ham». Seinere hevdet han Pontoppidans lære om søndagsbudet, men tilbakekalte den i 1868 til fordel for synodens gammel-lutherske fortolkning. Men da synoden i 1861 utsendte sin berømte erklæring om at slaveri ikke i og for seg er synd, opponerte Clausen voldsomt og skiltes endelig fra synoden.

No ble han feltprest i Nordstatenes hær, men måtte slutte etter et års virke på grunn av sin gamle sykdom. Etter å ha arbeidet i forskjellige menigheter og etter lengere tids svakhet, døde han 20. februar 1892.

Ivar Welle.